

Biskop Niels Steensen og Kapucinerne i Hannover.

AF

G. SCHERZ

I Kapucinerklosteret i Ehrenbreitstein, Hovedsædet for Ordens rhinsk-westfalske Provins med dens gamle Arkiv, findes nogle hidtil ikke offentliggjorte Breve, som Biskop Niels Steensen skrev i Anledning af to Kapucineres Forbliven i Hannover efter Missionens Ophør i 1680. De er et interessant Bidrag til Belysning af de Forhold, under hvilke den Apostoliske Vikar Niels Steensen virkede i disse Aar, hans Bispetids første. De tillader os saa at sige at kaste et Blik ind i hans Værksted. Desuden giver de os et Rids af hans Personlighed.

Vi staar overfor en Mand, for hvem Guds Ære er Livets højeste Lov, og Sjælenes Tarv Handlingens bærende Motiver. Det er en saare ydmyg og mild Biskop, rede til at underkaste sig sine egne Præster, om det skal være, men ubøjelig fast, hvor hans Samvittighed byder det. Hans brændende Nidkærlighed er parret med en kølig Klogskab, som nøgternt og praktisk tager Hensyn til Tid, Sted og Personer.

Den historiske Baggrund for Brevvekslingen er Tiden efter 30-Aarskrigen i et religiøst og politisk splittet Tyskland. Frankrig er den førende Magt i Europa. Kejseren staar ligesaa meget paa Vagt overfor Tyrkerne som overfor den »allerkristeligste Konge«. Pavedømmet maa tage mangan en Dyst med Fyrsternes Absolutisme; 1682 udsteder den franske Gejstlighed med Bossuet i Spidsen de berømte gallikanske Erklæringer, der

stærkt skulde indskrænke Pavens Magt. Kirken og dens Førere spiller iøvrigt en saa aktiv Rolle, som de ikke siden Middelalderen havde gjort. Rom var Barokkulturens Hovedsæde. De katolske Lande var de førende i Kunst og Videnskab. Berømte Konvertiter slutter sig til den katolske Kirke, som Christina af Sverige, Joost van den Vondel, Turenne. Side om Side med religiøs Fanatisme gaar ædle Personligheders Unionsforsøg. De empiriske Videnskaber har taget et stærkt Opsving. Den katolske Reform tilbageerobrer Positioner i Europa, og i Missionslandene sker store og dristige Fremskridt. Stor er den ydre Glans ved Hofferne; i de romanske Lande blomstrer en Bykultur frem paa national Grund, i Tyskland fransk, latinsk og italiensk orienteret. Men stor er ogsaa den sociale Nød, som Tiden ikke har Øje for, selv om der findes Karitasapostle som Vincens af Paul. Til den blodrige Livsførelse paa den ene Side svarer Pascals og Jansenisternes Rigorisme paa den anden. Straalende Fester sluger Kæmpeformuer, medens Baalflammerne slaar sammen om Hekseforfølgelsernes Ofre¹.

Hannover var en af de mange tyske Stater, som stod i Absolutismens Tegn. Landsherrerne, der ifølge Grundsætningen: *Cujus regio, ejus religio*, bestemte over deres Undersaatters Religion, havde dog faaet deres Magt delvis beskaaret ved den Westfalske Freds Forsøg paa at indføre et Normalaar 1624, hvorefter Religionen ikke uden videre skulde kunne skiftes. Ved 30-Aarskrigens Slutning regerede i Hannover de to ældste af Hertug Georg den Ældres fire Sønner: Christian Ludwig i Celle, Georg Wilhelm i Hannover, medens de to yngste, Johann Friedrich og Ernst August foreløbig maatte nøjes med en Apanage. Ernst August blev 1661 regerende Fyrste i Osnabrück efter Kardinal Franz Wilhelm v. Wartenbergs Død².

Johann Friedrich, Yndlingsbroder til Sophie Amalie, som i 1643 var blevet gift med Kong Frederik III af Danmark, var

¹ Gustav Schnürer, *Katholische Kirche und Kultur in der Barockzeit*, Paderborn 1937.

² Franz Wilhelm Woker: *Geschichte der katholischen Kirche und Gemeinde in Hannover und Celle*, Paderborn 1889. S. 18 ss.

i Modsætning til sine Brødre en stærkt aandeligt interesseret Natur, der paa en af sine mange Rejser i 1651 i Italien var gaaet over til den katolske Kirke. Hertugen skrev selv til sine Brødre, at han efter grundigt Studium og vedholdende Bøn var kommet til den katolske Tro, hvis Enighed, Overensstemmelse med Kirkefædrene og den Hellige Skrifts Lærdomme og Skikke havde tiltrukket ham, medens den protestantiske Splittelse, som især var til Ruin for hans elskede Fædreland af tysk Nation, havde frastødt ham¹. Karakteristisk for Hertugen havde Synet af katolske Ordensgejstliges strenge Disciplin, som han lærte at kende under et Ophold i Assisi, og en Personlighed som den hellige Pater Joseph af Cupertino gjort et saa dybt Indtryk paa ham, at han efter eget Udsagn en Overgang tænkte paa selv at blive Franciskaner. I rent verdslig Henseende voldte Konversionen Hertugen mere Fortræd end Gavn. Trods gentagne Henvendelser til sine Brødre og trods omstændelige Forhandlinger med Stænder, Raader og Teologer, lykkedes det ham ikke at faa Tilladelse til fri Religionsudøvelse i sit Hjemland, og han tilbragte de kommende Aar udenfor Landet paa Rejser, mest i Italien. Først den ældste Broders Død og Johann Friedrichs raske Regeringsovertagelse i Hannover bragte ham Magten i 1665. Som Landsherre kunde han nu indføre den katolske Gudstjeneste ved sit Hof, hvor Slotskirken i Hannover stilledes til Raadighed som den katolske Sjælesorgs Midtpunkt. Juledag 1665 blev der for første Gang efter Reformationen holdt katolsk Gudstjeneste i Slottets store Sal i Hannover, ved hvilken Lejlighed 80 Personer modtog Kommunionen.

Som første Apostoliske Vikar over Hertugens Lande, under den Apostoliske Nuntius i Köln, skulde den alsidige, afholdte og nidkære Italiener Valerio dei Maccioni² virke i Hannover. Trods menneskelige Svagheder, som en vis Hidsighed og altfor stor Glæde over Hædersbevisninger, kom Maccioni ved sin Dygtighed og Iver til at gavne Kirken meget. I Indberetningen om

¹ Anton Pieper: Die Propaganda-Congregation und die nordischen Missionen im siebenzehnten Jahrhundert, Köln 1886, S. 54.

² Woker: S. 20; Pieper: S. 54.

Maccionis Død kunde den Apostoliske Nuntius kalde ham en Mand af stor Nidkærhed og fremragende Dyd, der havde gavnet Kirken ligesaa meget gennem sit Arbejde som ved sit enestaaende Forbillede¹. Maccioni var ved et gensidigt Agtelsens og Ven-skabets Baand knyttet til den protestantiske Hertug Ernst August og hans Gemalinde, den aandrige, livsglade Sophia, der bl. a. skænkede ham saa pragtfuldt et biskoppeligt Ornat, at Steno senere slet ikke vilde benytte disse Klæder²; ogsaa Brev-vekslingen mellem Hertuginde og Biskoppen viser deres hjerte- lige Venkab, som der kun fandtes een Mangel ved: Forskellen i den religiøse Bekendelse. Selv om hverken Maccionis eller senere Stenos Forhaabninger om, at Hertugparret vilde blive katolsk, skulde gaa i Opfyldelse, kom det hjertelige Forhold dem imellem dog de katolske Menigheder til Gode.

Ogsaa ved det danske Hof nød Maccioni stor Anseelse³; Hertug Johann Friedrich kunde til Tider blive helt opbragt over, at man ved Hoffet i København holdt Maccioni altfor længe tilbage, saa han selv og hans franskfødte Gemalinde der- ved gik Glip af den sympatiske Italiensers Selskab og Arbejds- kraft.

Hertug Johann Friedrich, der i Assisi var vendt tilbage til den katolske Kirke, viste sin Forkærlighed for St. Frans' Sønner ved at kalde Kapucinerne til Hannover i Begyndelsen af 1668, til Tjeneste ved Slotskirken. Kapuciner-Ordenen⁴ var den Gang paa Vej til sin største Udfoldelse; allerede 1619 talte den 40 Ordensprovinser og 14.846 Medlemmer. Hellige Mænd som Fidelis af Sigmaringen (d. 1622), Personligheder som Marco d'Aviano, kendt fra Wiens Belejring 1683, folkelige, religiøse Skribenter som Martin af Cochem fandtes i Kapucinerens Ræk- ker, der iøvrigt baade i Holland, Frankrig og England hørte til Modreformationens Hovedstøtter. I Frankrig traadte Medlem-

¹ Pieper: S. 71.

² Woker: S. 24.

³ Woker: S. 22.

⁴ Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg i. Br. Bd. V. Art: Kapu- ziner.

mer af det højeste Aristokrati ind i Ordenen, skønt den hovedsageligt udfoldede sin Virksomhed blandt Befolkningens brede Lag¹.

Ved Slotskirken byggede Hertugen et Hospits for Kapucinerne og sørgede for deres Underhold. Patrene var dels Italienerne, dels Franskmænd og Tyskere, men de sidste havde Ordenshusets Ledelse. Den flersproglige Sjælesorg var nødvendig af Hensyn til de mange franske og italienske Soldater, Kunstnere og Hoffolk, som Hertugparret havde indkaldt. Menighedens Sammensætning var overhovedet yderst broget; selv fra England, Irland, de skandinaviske Lande og Island kom der Folk. Der udfoldedes snart en frugtbar Virksomhed. I Tiden fra 1666—1680, da Klostret blev ophævet, optoges der saaledes 338 Konvertiter, deriblandt tre danske og en svensk². Blandt Konvertiterne anføres ogsaa to frafaldne Præster, den ene en polsk Franciskaner. Hertugen, der var personlig from og gerne overværede de liturgiske Handlinger, gjorde alt, for at Gudstjenesten i Slotskirken kunde blive saa højtidelig som mulig.

Til bedre Forstaaelse af det følgende maa her siges lidt om Kapucinerens Ordensaand, Regel og Organisation. Den Stræben efter Fuldkommenhed og den personlige Helliggørelse ad de tre Løfters: Fattigdommens, Lydighedens og Kyskhedens Vej, som er karakteristisk for enhver katolsk Ordensstiftelse, spillede ved Kapucinerordenens Tilblivelse en særlig stærk, streng, næsten eksklusiv Rolle. Allerede det rent ydre minder derom.

Kapucinerne bærer Skæg, er klædt i en ru, kastaniebrun Dragt med lang spids Hætte, hvidt strikket Bælte med Rosenkrans, og de gaar barfodet i Sandaler. De ser deres Opgave i den mest mulige umiddelbare Kristi Efterfølgelse ved et ydmygt, strengt, meget fattigt Liv, samt i Ordets og den gode Gernings Apostolat. I Begyndelsen og delvis ogsaa senere begrænsedes endda den præstelige Virksomhed (Daab, Skriftemaal) og Stu-

¹ Schnürer: S. 292 ss, 402 ss. m. m.

² J. Studtmann: Geschichte des Konventes der Kapuziner zu Hannover, Hannoversche Geschichtsblätter 1930, S. 139.

dierne til Fordel for det kontemplative Element i Brødrenes Liv. Sin Fremgang og Popularitet skyldte Ordenen til Dels sin Tilbagevenden til den oprindelige franciskanske Strenghed. Regel og Bibel, den h. Frans' Forbillede, Lydighed mod Kirken, Armod, Bandlysning af Verden, kontemplativt Liv, Prædiken og Sygepleje var Ordenens Løsen.

Af Hensyn til Ordenslivets særlige Opgaver var Kapucinerne, som andre større Ordener i Reglen, eksempte, d. v. s. saavel i deres Liv inden for Klosters Mure som delvis i deres ydre Virksomhed unddraget Biskoppens Jurisdiktion. Under normale Forhold i helt katolske Lande, hvor Sognegejstligheden under Biskoppens Ledelse røgter den almindelige Sjælesorg, medens Ordensgejstligheden i Overensstemmelse med sin særlige Regel passer sine specielle Opgaver, saasom Undervisning, Sygepleje, Vækkelsesuger, Forfattervirksomhed, vil der for det meste ikke være Anledning til større Kompetencestridigheder. Den kanoniske Lovbog afgrænser i vor Tid nøje de forskellige Myndighedsomraader¹.

Anderledes i saadanne Tilfælde som i Hannover, hvor Kapucinerne skulde overtage den samlede ordentlige Sjælesorg ved Hoffet og ved den katolske Menighed i Land og By. Her skulde de baade være Ordensmænd og som saadanne underkastet deres Regler og Ordensforstandere, og samtidig være Sognepræster under den Apostoliske Vikars Jurisdiktion.

Fra Ordenens Side havde oprindelig baade Generalforstanderen i Rom og Provincialen i Köln ønsket Oprettelsen af en særlig Mission, som helt skulde overdrages til Kapucinerne, saa en af dem ogsaa skulde være den øverste Missionspræfekt med udstrakte Beføjelser². Der var ikke noget i Vejen for, at Kapucinerne som Missionærer, altsaa paa et Omraade, hvor den regulære Sjælesorg endnu ikke var indført, overtog et Missions-sogn. Maccioni anbefalede til at begynde med selv uegennyttigt Planen, som var ved at gaa igennem i Rom.

Imidlertid vilde Hertug Johann Friedrich som enevældig

¹ Codex Juris Canonici § 613 ss.

² Studtmann: S. 112 ss.

Fyrste saa vidt muligt beholde uindskrænket Myndighed ogsaa i gejstlige Sager. Han havde fra først af ønsket at ansætte Kapucinerne som en Slags Hofkapellaner, hvad Ordenen dog ikke kunde gaa ind paa. Den nære Forbindelse med Hoffet svarede i Forvejen ikke til Kapucinerne Ordensidealer. Hospitset med dets 12 Celler, som laa i umiddelbar Forbindelse med Slottet og Slotskirkens Kor, skulde tværtimod være saa meget som muligt adskilt fra Hoffets Verden. Man havde særligt Huskapel, Refektorium, Køkken, Portnerstue, etc., og desuden blev for Konventet foreskrevet en særlig Leveregel, som tog tilstrækkeligt Hensyn til saavel Ordensreglen som Embedets specielle Krav.

Efterhaanden blev ogsaa Maccioni betænkelig ved de udstrakte Beføjelser, som Kapucinerne i Tilfælde af en særlig Ordensmissionsgrundlæggelse vilde have faaet; han syntes, at de truede hans biskoppelige Myndighed, og satte sig imod en saadan Ordning. Ordensledelsen i Rom og Köln gav efter, og Resultatet blev saa nogenlunde (de nøjagtige Bestemmelser kendes ikke), at Kapucinerne ydre Virksomhed ifølge et vedtaget Konkordat skulde staa under den Apostoliske Vikars Jurisdiktion, omend under tilbørlig Hensyntagen til deres Ordensprivilegier¹.

Forholdet mellem Maccioni og Patrene var iøvrigt godt. I sit Livs sidste Aar maatte han dog sige et skarpt Ord til en Pater, der bebrejdede ham, at han forsømte sin Hjord i Hannover, fordi han i længere Tid opholdt sig i Osnabrück. Biskoppen irettesatte Pateren alvorligt, henstillede til ham ikke at benytte Skriftens Ord til at besmykke sin umodne Iver med. Han havde tjent den hellige Stol 14 Aar i disse Egne og vidste af Erfaring, med hvilket Maadehold hans Prædikanter og Missionærer burde optræde. Kapucinerordenens Aand var Ydmyghed og redebon Lydighed, men ikke hovmodig Pralen med Frihed og Sandhed².

Biskop Maccioni døde den 5. September 1676 i Hannover, og den 21. August 1677 udnævnte Pave Innocens XI ved Breve Steno til Apostolisk Vikar og Titulærbiskop af Titiopolis³. Den

¹ Studtmann: S. 120—121.

² Woker: S. 37.

³ Metzler J., Die Apost. Vikariate des Nordens. Paderborn 1919 S. 52.

nye Overhyrdes Virksomhed vendte dels mod Menigheden, dels mod Hof og Hertug, og denne sidste Side er nok saa interessant, at den fortjener en kort Drøftelse.

I Baroktiden spillede Fyrsternes gejstlige Raadgivere og Hofskriftefædrene saa stor en Rolle, fordi Fyrsterne var alt-afgørende, absolutte Herskere. Steno havde med flere Hoffer at gøre: med Medicæernes, det hannoveranske, Fyrstebiskoppens i Münster og Paderborn og Hertug Christian Louis I's i Schwerin. Var han som en Bossuet i Forhold til Ludvig XIV, en Pater Lamormaint hos Kejser Ferdinand II, eller fik han Betydning som Jesuiterne ved det bayerske Hof? Man kan uden Risiko fastslaa, at Niels Steensen opfattede sin Stilling rent pastoralt og præsteligt. Maaske var den første af hans Handlinger ved hans Ankomst til Hannover i saa Henseende ogsaa den mest karakteristiske: Han begiver sig først til Kirken og derefter til Fyrsten, skønt denne havde sendt ham et helt Følge i Møde.

Ved Wienerhoffet levede og virkede paa denne Tid (siden 1677 som Hofprædikant) den geniale, vittige Abraham af S. Clara, berømt for den moralske Alvor, hvormed hans Humor hudflettede Tidens Brøst, ikke mindst i Hofkredse. Er Steno end af en helt anden Støbning end denne præstelige Humorist og Moralist, saa er Maalet for de to Mænd dog — uanset Forskel i Stil og Fremgangsmaade — det samme: Samtidens religiøsmoralske Forbedring. Et Par Citater af disse to blandt Barokkens betydeligste katolske Præster skal her indflettes; de er en god Baggrund for et plastisk Billede af Steno.

Hvor kan Pater Abraham minde de højtstaaende om Menneskets sande Værdi! »Hochgeboren sein, adelt nicht allein; auch ein Storch ist hochgeboren, auch derenthalben nicht heilig, ob er schon sein Nest auf dem Kirchturm hat. Wohlgeboren sein, adelt nicht allein; auch ein Schaf ist wohlgeboren. Von einem guten Haus sein, adelt nicht allein; auch ein Schneck oder Schildkrott ist von einem guten Haus. Einen grossen Titul haben, adelt nicht allein; auch ein kleines, verächtliches Fischel im Meer heist Propombus. Viel verehrt werden, adelt nicht

allein; auch dem Abgott Dagon, da er auch ohne Kopf, haben die Philistäer eine Ehre angetan. Von einem hohen Stamm sein, adelt nicht allein; auch ein saurer Holzapfel ist von einem hohen Stammen.« Eller han siger en anden Gang:

Wen man soll Herr und Edler nennen,
Der muss zuvor in sich erkennen,
Ob er kein Lasterknecht nicht sei.
Nur Adler herrschen, nicht die Eulen.
Die Herrschaft ohne Tugendsäulen
Ist eine güldne Sklaverei¹.

Steno kommer i sin 40. Prædiken² ind paa Fyrsternes Forbillede og Forholdet mellem ydre Pragt og indre Værdighed. Han siger (det er ikke udelukket, at denne Prædiken netop blev holdt i Hannover): »Ja, kun Fyrsterne tilkommer Diamanten; ligesom denne oplyser alt med sit Skær, saaledes burde Fyrsternes Sind altid være opmærksomt paa, at Undersaatternes Moral formes efter deres Dyder og Laster. Hele Verden retter sig efter Kongens Eksempel. Perlernes Hvidhed er et Sindbillede paa Renheden. Fuglenes Fjer og Fireføddernes Haar, engang Høvdingernes Værdighedstegn, blev de ædlere Væseners Trofæer, for at de skulde stimulere Bærerens Aand til store Gerninger og vise Tilskuerne et Vidnesbyrd om Heltegerninger«. »De Fyrster er alene Fyrstenavnet værdige, som tragter efter at udstille Aandens Egenskaber for Guds og de Retfærdiges Øjne, siden Gud har givet dem de ydre Prydelser for derved at minde dem om disse aandelige Egenskaber«.

Hvor forskelligt de to geniale samtidige Gejstlige en anden Gang end udtrykker sig ogsaa om Hoflivet, saa har de i Grunden dog det samme Syn paa dets Farer og Vanskeligheder. Abraham af S. Clara mener, at Hofmanden maa lide: »Er leidet, wo? In

¹ Abraham a Sancta Clara: Blütenlese aus seinen Werken, Bd. I: S. 84, Bd. II: S. 114.

² V. Maar: To uudgivne Arbejder af Nicolaus Steno fra Biblioteca Laurenziana i: Oversigt over det kgl. danske Videnskabs Selskabs Forhandlinger 1910, No. 4, S. 313—327.

den Augen; absonderlich wenn er sieht, dass ihm einer vorgezogen wird. Er leidet, wo? An der Nase; denn man sagt ihm oft etwas, dass er wohl daran zu schmecken hat. Er leidet, wo? In den Ohren; denn er gar vielmals etwas höret, und sich gleichwohl stellen muss, als höre er's nicht. Er leidet, wo? Am Maul; denn er selbes gar oft wider seinen Willen halten muss. . . .¹

Niels Steensen skriver til Laurentius v. Dript, Ferdinand af Fürstenbergs Generalvikar i Paderborn, en verdsligsindet Benediktiner: »Hoslivet, højærværdige Fader, er farligt for alle, men allerfarligst for en Ordensmand. Derfor har en Mand, der døde i Hellighedens Ry ikke uden Grund engang udtalt, at en Ordensmand, for hver Gang han har været ved Hoffet, trænger til otte Dages Ensomhed for igen at forene sin Aand med Gud som forinden. Alle disse Tanker paa Forretninger, som Deres Højærværdighed ex officio har maattet og stadig maa røgte der, alle disse Samtaler, som Hvervet i Tidens Løb med eller mod Deres Vilje paalagde Dem, ja paatrængte Dem, alle de Taler, som De omend mod Deres Vilje i Løbet af saa mange Aar har maattet overvære, naar man saa tilføjer, hvad enhvers egne Lidenskaber inde i Fantasien virker, og hvad Guds og vor Sjæls Fjende ifølge guddommelig Tilladelse næsten altid tilhvisker os, hvad andet kan der saa komme ud af disse ligefrem uendelige materielle Forhold og Forviklinger, om jeg saa maa sige, end at Sjælen uden Tanke paa sig selv bestandig færdes blandt udvortes Ting, ja hvad andet, end Fare for evig Fordømmelse«².

¹ Abraham a Sancta Clara: Bd. I, S. 82.

² »Vita aulica, Reverendissime Pater, omnibus periculosa, religioso periculosissima est; unde non sine causa cum opinione sanctitatis mortuus quidam dixit pro qualibet vice religiosus aulae interfuerit requiri secessum octiduanum ad animum Deo suo ut ante erat restituendum. Omnes illae ideae negotiorum, quas Reverendissima Paternitas Vestra ex officio ibi administrare debuit et debet, omnes illae conversationes, quas locus ille interea temporis sponte vel invito obtulit imo obrusit, omnes illi sermones, quibus etiam praeter voluntatem interesse debuit tot annorum spatio, si addatur, quicquid passiones cuilibet propriae intus in phantasia producant, et quicquid Dei et animae nostrae inimicus per divinam permissionem, fere semper nobis oggerit, quid ex tantis tamquam infinitis materialitatibus seu

Hvad Niels Steensen har skrevet til Hertug Christian Louis I af Mecklenburg for at bevæge ham til at tilstaa Katolikkerne i sit Land bedre Muligheder for deres Religionsudøvelse, kendetegner i Grunden Stenos hele Indstilling overfor de Fyrster, han havde at gøre med som Biskop. Han skriver:

»N'ayant point d'autre interest à chercher icy, que le bien des âmes si chères à Dieu, qu'il les a voulu estimer au prix du sang de son fils éternel, je n'ay rien à demander de Son Altesse Serenissime pour l'interest de ma personne: mais comme j'ay trouvé ces catholiques dans un pitoyable état pour le spirituel, je vous prie, Monsieur, de vouloir meurement considerer l'obligation, que chaque Prince a de pouvoir des personnes capables pour avoir soin du bien éternel de ses subjects«¹.

Ogsaa de Breve fra Steno til Hertug Johann Friedrich, som opbevares i Statsarkivet i Hannover², bekræfter, at det mest var de aandelige Interesser, som knyttede Hertugparret til Biskoppen og omvendt. Allerede i Brevet fra Hildesheim, dateret 3. August 1674, da Steno endnu var Lægmand og vistnok paa Rejse fra København efter de to Aar som Kgl. Anatom i København, betoner han, »at det hellige Billede om Halsen ogsaa burde være prentet i Hjertet«. I Brevet af 31. Januar 1676 fra Pisa anbefaler han Hertugen Andagten til den h. Josef, han havde selv hørt af en from Mand, der havde faaet Hjælp i et lignende Tilfælde som hans (det drejede sig om Hertugens Ønske angaaende en Livsarving). I Brevet fra Pisa af 8. Februar 1676 tales om Bispedømmets tunge Byrde, og skulde det være, saa vilde Steno foretrække at tjene Hertugen som simpel Præst. Det næste Brev fra Pisa er dateret d. 1. Marts 1677 og forudsætter, at Hertugen efter Maccionis Død allerede har anmodet Steno om at blive extricontalibus, ut ita dicam, aliud gigni potuit, quam ut anima sui incuria semper inter exteriora vagari debeat et quid nisi aeternae damnationis periculum.« Stenos Brev til Generalvikar Laurentius v. Dript, 1. April 1682. Erzbischöfl. Generalvikariat, Paderborn, Archiv, Akten Abdinghof, Bl. 266 f.

¹ Landesarchiv i Schwerin, Generalia Ecclesiasticorum Lit. R. 13, Religio cath. Vol. I, Fas. II, III. E. 50, 2.

² Cal. Br. Arch. Des. 22 VI. 44. Vol. VI, og Cal. Br. Arch. Des. 31. I. 92.

Apostolisk Vikar. Denne vil underkaste sig Guds Vilje, idet han haaber al Hjælp fra Ham, »qui solus potest facere ex immundo mundum, ex indigno dignum, ex inepto aptum«¹. Saa følger Breve fra Florens (11. Maj 1677), fra Rom (5. Juni 1677, 26. Juni 1677 og 7. August 1677). I Brevet af 26. Juni trøster Steensen Hertugen, der stadig længes efter en Livsarving, med, at Johannes Døberen først blev givet til sine Forældre, da de var gamle. I det af 7. August taler han om Bispeembedet som »etiam angelicis humeris timendum«².

En Mand, helt og holdent betænkt paa Sjælesorgen! Det er ogsaa det Billede, man faar af Stenos øvrige Virksomhed i Hannover fra sidst i 1677 til Sommer 1680³. Han nøjedes ikke blot med at udføre de biskoppelige Funktioner, men tog sig ogsaa af den direkte Sjælesorg ved hyppige Prædikener paa flere Sprog, Skriftemaal, Konvertiters Undervisning. Hans Fattigforsorg gik saa vidt, at han solgte Bispekors og Bispering for at kunne hjælpe de Fattige. I Hannovertiden falder Stenos Samtaler med Leibniz⁴. I Tidens Reunionsforsøg tog Steensen Del, omend vi ikke kender nærmere til disse Forhandlinger. Kendt er derimod Steensens Virksomhed som teologisk Forfatter i disse Aar. Ogsaa hans Omsorg for det store Distrikt, som udenfor Hannover var betroet til hans Varetægt, kender vi lidt til. Om Forholdene i Danmark og København i denne Tid beretter Pieper⁵.

Saa døde Hertugen uventet og pludseligt undervejs til Venedig i Augsburg d. 18. December 1679. Dermed var Missionen i Hannover dødsdømt, i hvert Fald i den Form, den havde antaget under Johann Friedrich. Den nye Hertug, Ernst August, var ganske vist saare venlig, tolerant og human og afslog endnu

¹ »Der alene kan gøre den urene ren, den uværdige værdig, den uduelige duelige«.

² »En Byrde, som selv Englene vilde frygte«.

³ W. Plenkers, S. J.: Der Däne Niels Steensen, Freiburg i. Br. 1884, S. 125 ss.

⁴ Nordisk Ugeblad for katolske Kristne 1938, Aarg. 86, S. 50 ss.

⁵ S. 79 ss. og J. Metzler, S. J. Die Apostolischen Vikariate etc. S. 63.

saa sent som i Oktober 1680 at afskaffe den katolske Gudstjeneste, men han maatte give efter for Prædikanterne, som forlangte Missionærene fjernede. Slotskirken var allerede den 9. Februar 1680 blevet lukket for Katolikkerne. Kapucinerne bragte det Allerhelligste til deres Privatkapel, som Lægfolk ikke skulde have Adgang til, skønt de i Stilhed alligevel samledes der og ogsaa overværede Gudstjenester i Stenos Hus. Den 1. Maj blev Hertugen højtideligt begravet af Steensen i Slotskirken. Næste Dag celebrerede Steensen en Sjælemesse, og en Kapuciner holdt Ligtalen — paa to Timer! Hertuginde Benedikte forlod snart derefter Residensen og vendte ikke tilbage før 1693. Kapucinerne fik nu fra Ernst August en venlig Anmodning om at forlade Hannover. Dog var han ikke imod en Fortsættelse af Gudstjenesten i et Privatkapel, saafremt det forblev skjult. Til deres Forstander, P. Candidus, sagde han, at man med Tiden maaske kunde føre alt tilbage til sin tidligere Tilstand. Steno raadede til ikke at trænge ind paa ham, da han for Stændernes Skyld maatte lade, som om han var mindre venligsindet mod Katolikkerne, end han virkelig var. Den 7. Maj forlod Kapucinerne Byen. Kun to blev tilbage. Men Biskop Steensen og den Apostoliske Nuntius havde sørget for, at Missionen alligevel blev ført videre. I Kapucinerens Sted traadte Jesuitterne fra Hildesheim, der allerede tidligere paa høje Helligdage havde hjulpet i Sjælesorgen¹.

¹ Steno havde allerede i et Brev af 26. April 1678 til Nuntius Pallavicini karakteriseret en Del af den hannoveranske Befolknings Forhold til de to Ordener: »Non solamente gl' eretici, ma anco de' Catholici non pochi da certi pregiudizii preoccupati non vogliono i Padri della Compagnia, se la necessità non vi gl' obliga, ed io, que riconosco grand parte della mia conversione, e della direzione nella vita spirituale dalle mane de' detti Padri, sento grand afflizione, quando si nelle conversazione, come nelle lettere veggo, quanto malo cagionano simili pregiudizii, que fanno apparere le azzioni e le parole de' Padri tutto differenti, da quello che essi mai hanno pensato«. »Quanto a' Capucini non trovo, que i catholici hanno tanta ripugnanza per essi, ma i Lutherani aborriscono assai quella austerità esterna, ed anco in quelli che vengono alla fede, dura un pezzo quel risentimento« (Propaganda Arkiv S. R. C. G. Vol. 469, f. 119, 120).

Den første Jesuit ankom den 30. Maj. Om hans Vanskeligheder fortæller Hildesheimklostrets Krønike: »Begyndelsen til den hannoveranske Mission gjorde P. Gottfried Höne i Aaret 1680 den 30. Maj, netop til Pintse. Han var blevet kaldet af den Apostoliske Nuntius Pallavicino og af Biskoppen af Titiopolis, Suffraganbiskoppen af Münster, som deres Breve beviser. De første ti Dage holdt vor Pater sig fuldstændig skjult, dels fordi de andre Gejstlige endnu var der, dels fordi Hertug Ernst ikke havde givet os nogen Sikkerhed, men kun havde lovet, han vilde lade, som om vi ikke var der, hvis vi selv var i Stand til det samme overfor ham. Efter ti Dages Forløb vovede P. Höne sig endelig frem for Offentligheden og søgte et Værtshus; men der var ikke nogen Plads for ham i Herberget, til han endelig paa den tredje Dag fandt en Mand, som han kendte i Forvejen, ved hvis Raad og Hjælp han kunde slaa sig ned i den nye Del af Staden (Neustadt)«. Han begyndte straks med at holde Gudstjeneste og kunde snart ogsaa rejse et Alter i Hannovers Altstadt. »Der Priester hat es zu tun mit den Hofleuten und dem Volke. Das letztere war noch voll Anhänglichkeit an die früheren Ordensleute, die Kapuziner, jene voll Hass bei dem blossen Namen der Jesuiten«¹.

Fra den nu følgende Tid stammer de Breve, som gengives nedenfor. De to Kapucinere, som var blevet tilbage i Hannover, var Pater Candidus Wasserfurth fra Essen, der siden 1673, hvor han kom til Hannover, havde været Superior, og Pater Dionysius, der 1674 kom til Hospitset og stammede fra Werl. Pater Candidus havde i sin Tid nydt Maccionis Tillid og under dennes Fraværelse tit ført Vikariatets Forretninger. Efter Maccionis Død skulde P. Candidus endog efter Anmodning fra selve Nuntius i Köln foreløbig opbevare Vikariatets Korrespondancer og ordne de løbende Forretninger². Ogsaa Pater Dionysius var en dygtig Mand, der endnu efter Hannovertiden udfoldede en frugtbar apologetisk Forfattervirksomhed.

Forud for Biskop Steensens nedenfor gengivne første Brev

¹ Woker: S. 46.

² Studtmann: S. 129; S. 147.

er der gaaet længere Forhandlinger mellem de to tilbageblevne Kapucinerne og Biskoppen. Steensen havde lovet dem, som han selv skriver i sit Brev af 4. Juni til deres Provincial, at han ikke vilde hidkalde andre Missionærer, saa længe der var Haab om, at Kapucinerne maatte bære deres Ordensdragt, respektive føre et rigtigt Ordensliv efter deres Regel og som Ordensfamilie. Baade Steno selv, Nuntius Pallavicini og Provincialen var enige om, at dette maatte anses for en absolut Betingelse for deres Forbliven. Grunden til denne strenge Indstilling var ikke saa meget Hensyn til det Regelpunkt, der bød Kapucinerne altid at bære deres Ordensdragt, skønt det ikke maa overses, at Kapucinerne hørte til de ældre Ordener, for hvilke den specielle Dragt har større Betydning end for nyere Ordener som Jesuiter og Lazarister, der jo i Grunden bar Sækulargejstlighedens Klædning. Ophævelsen af Konventet og Hertugens Forbud mod at vise sig i Ordensdragt, som var mange af Hannovers Protestanter imod, betød ogsaa, at de nu skulde være blandt Verdensmennesker, bo i deres Huse, ofte under særdeles uheldige Forhold, som Steno fremhæver det i Brevene, og at deres første og vigtigste Maal: Fuldkommenhed ad de tre Løfters Vej vanskeligt kunde naas, fordi det nye Liv frembød en hel Del aandelige Farer for dem selv¹. Patrene selv var ikke uvidende om det umulige i deres

¹ I et Brev fra Hannover d. 5. April 1680 taler Steno ganske klart om den altfor store Fortrolighed med Hof- og Verdensfolk som en Fare for to af Kapucinerne, særlig med Hensyn til Forholdene ved Hannoverhoffet; .. sono tutti duo soggetti, che vivendo nell' osservanza regolare potranno riuscire a somma gloria di Dio e della sua chiesa, così fuor di essa nella libertà della familiarità co' secolari periclitaranno sommamente e per se e per altri. Mi ricordo di quel detto del santo, che la predestinazione del religioso sta attaccata all' osservanza della di lui regola, e chi volontieri la trascura, è quasi che fuor del filo della sua salute.

In quanto poi al depor l'abito, se non sono persone probatae sanctitatis, e casi di vera necessità, lo stimo pericolosissimo principalmente in corti come questi, dove ogniuno parla del libertinismo, e le conversazioni(?) sono così piene d'ogni piacevolezza insieme ed onestà, che si crederebbe non esservi mal nessuno e pure so persone fervente nella fede aver in questo modo perso ogni fede (Propaganda Arkiv S. R. C. G. Vol, 479 f. 96).

Stilling og agtede derfor, som det synes, en Overgang endog at trodse Forbudet mod at vise sig offentligt i deres Dragt. For den Apostoliske Nuntius maa Sagen have været magtpaaliggende. Tilsyneladende har Steno paa een Dag faaet tre Breve fra hans Haand, hvori han udtrykte sit Ønske om, at Patrene skulde rejse.

Et Brev fra Patrene til deres Provincialforstander, P. Hieronymus, dateret den 31. Maj 1680, viser os deres Syn paa Mellemværendet¹. De skriver, at de opholder sig hos Major Floramonti, der er særdeles venlig imod dem; skønt det hele var hemmeligt, kom dog mange Katolikker fra Hof og By til dem, og deres Modstandere rørte heller ikke paa sig. Kun Biskoppen, der ønskede at ordne Missionen, vilde partout fordrive dem og sætte andre i deres Sted. »Han holder ikke op med at skrive flere saa bitre og truende, ja fornærmende Breve til os, at Deres Højærværdighed vilde forbavses, dersom De læste dem«. Patrene forsvarer sig mod nogle Bebrejdelser: De misbrugte aldeles ikke Fyrstens Godhed: baade han og Lutheranerne kunde iøvrigt bedre med dem end med Steensen. De agtede ikke at lægge deres Ordensdragt, og det kunde dog ikke vække Anstød, naar de bar den indendørs. Ikke de, men han var Skyld i Splid og Forargelse. Den pavelige Nuntius havde selv udtrykt sin Glæde over, at det var muligt for dem at blive. Det var overflødigt at minde dem om visse Sandheder: at de mere skulde tænke paa det fælles Vel end den private Nytte, at man maatte tilpasse sig Tiden, tænke paa Sjælenes Vel, paa Kirkens og Ordenens Ære, som ikke var afhængig af et bestemt Sted, derimod af den aandelige Fuldkommenhed, som ligger i Ordens-tugten. Pater Candidus, der som Superior skriver Brevet, slutter med at sige, at han, indtil han havde faaet en anden Ordre, vilde blive, hvor han var, hvad næsten alle raader ham til.

Den 2. Juni skriver saa Steensen til de to Patres et kort Brev, hvoraf der kun findes en Kopi. Biskoppen berøver dem

¹ Archivum Patrum Capucinatorum Provinciae Rhenano-Guestphalicae, Ehrenbreitstein. C. Gu. 13, 40:

»Non cessat tamen ad nos scribere plures epistolas tam acerbas et punctivas, n[e]dum injurias, ut si legeret, miraretur Paternitas Vestra Admodum Reverenda«.

heri den vigtigste Grund til at modsætte sig Afrejsen: Den Apostoliske Nuntius', som de mener, velvillige Syn paa deres Planer. Den rolige, saglige Tone især i Brevets sidste Afsnit staar i en velgørende Modsætning til de to Patres temmelig op-hidsede Brev til deres Provincial og stemmer ikke rigtig med deres Paastand om Stenos »bitre, truende, ja fornærmende Breve«. For Steno er Kirkens Vel det afgørende. Brevet, der som hele den efterfølgende Korrespondance er paa Latin, gen-gives her oversat¹:

»Højærværdige Patres.

Maatte Gud bevare Naade og Fred uforstyrret i Os.

I Kraft af Nuntius i Kolns² Skrivelse, som blev overbragt mig i Dag og er dateret fra Köln den 28. Maj—8. Juni³, er jeg forpligtet til at meddele Patrene følgende:

»Han lade dem i mit Navn vide, at det er mit Ønske, at de rejser, og saafremt de ikke adlyder, skrive han straks til P. Provincial⁴, og sige, at han har gjort det

¹ Archivum etc. Ehrenbreitstein, C. Gu. 13, 42.

² Den Apostoliske Nuntius i Köln havde hele det nordlige Tyskland under sig og skulde for dette Omraades Vedkommende være det naturlige Bindeled med Propagandakongregationen i Rom og Kirkens overste Styrelse. Paa Stenos Tid, fra 30. November 1672 til 12. Oktober 1680, var Opizio Pallavicini, Ærkebiskop af Ephesus, Nuntius i Köln. (J. Metzler: Die Apostolischen Vikariate des Nordens, S. 290). Den udmærkede Prælat, som var 6 Aar ældre end Steno, havde lært den danske Lærde at kende, da begge opholdt sig i Florens, Pallavicini som Nuntius 1668—1672. I et Brev til ham fra 1672 kalder Steno sig for et af Ærkebiskoppens Faar, som af ham er blevet fort paa saftige Græsgange, og endnu hver Dag nyder godt af den der sankede Næring. Pallavicini paa sin Side roser Steno i et Brev til Kardinal-Prælaten paa Grund af hans Fromhed og Dyd, som var saa blomstrende, at han regnede ham blandt de helligste Personer. (Pieper S. 82).

³ J. B. Achatz: Allgemeiner Neukalender, Straubing 1937, S. 44: Den gregorianske Kalenderreform i 1582 blev kun af de katolske Lande antaget med det samme. I Tyskland, Danmark og Schweiz blev den ikke officielt gennemført før Aaret 1700, hvorfor der i Breve som dette ofte opgives baade gammel og ny Dato.

⁴ Den her omtalte Provincial var den overste Leder af Kapucinerne rhinske Ordensprovins i Köln, P. Hieronymus Ruthensis, som Hospitiet i Hannover horte under, skont det ogsaa husede italienske og franske Patres.

efter Ordre fra mig: Jeg tvivler ikke om, at P. Provincial vil tage Hensyn dertil«.

Det gør mig ondt, at det er kommet saa vidt, men jeg maa udføre min Foresattes Befalinger: Jeg beder Dem meddele mig, hvad De agter at gøre. Maatte Gud tilskynde til det, som vil gavne Kirkens fælles Vel mest og ikke vil udsætte os for Modstandernes Spot og Haan. Jeg beder Dem ihukomme mig i den hellige Messe.

Hannover, den 2. Juni 1680.

De højærværdige Patres'

hengivne Tjener

Nicolaus, Biskop af Titiopolis,

Apostolisk Vikar.

Adresse:

Til de højærværdige Patres

Candidus og Dionysius af Kapucinerordenen«.

De to Patres svarede Steensen næste Dag ganske kort følgende, som kun findes i Kopi¹:

»Højærværdigste og højtærede Herre!

Paa Deres sidste Skrivelse, som blev overgivet os i Gaar Aftes, vil vi gerne med al Ærbødighed svare følgende: Saafremt der handles med os efter Rettens Bestemmelse, vil vi ydmygt og snarest muligt underkaste os denne Bestemmelse: Men vi hverken bør eller kan gennemføre, hvad der bliver foreslaaet til stor Skade for vor Orden, da vi ikke er i Tvivl om, at hverken Ydmygheds Dyd eller Fuldkommenheden kræver eller tillader det.

Vi er Deres, højærværdigste og højtærede Herre,
ringeste Tjenere i Christo
Broder Candidus.
Broder Dionysius«.

Det var et uforsvarligt Brev. Der kunde ikke være mindste Tvivl om, at Steno i dette Tilfælde handlede »efter Rettens Bestemmelse«. Baade han selv og endnu mere den Apostoliske Nuntius var for Patrene i denne Sag den retmæssige Autoritet, der havde givet dem den klare Befaling at rejse. Umotiveret var deres Frygt og Mistanke, at man vilde rette et Slag mod

¹ Archivum, etc. Ehrenbreitstein: C. Gu. 13, 42.

Kapucinerordenen. Det modsatte var Tilfældet, og Steno kunde med Rette kalde deres Paastand om at handle paa Ydmyghedens og Fuldkommenhedens Vegne for malplaceret.

Biskop Steensen henvendte sig nu Dagen derefter til Patrenes umiddelbare Foresatte, Provincialen i Köln, Pater Hieronymus, saaledes som Pallavicini havde raadet til. Steno benytter fremfor alt Lejligheden til at bekende sin Beundring for Frans af Assisi. Dernæst fastslaar han sin fuldstændig saglige Indstilling overfor Problemet.

Situationen var uholdbar. Den gamle Mission eksisterede ikke mere, og Patrene havde selv erklæret, at de ikke vilde føre den videre. Altsaa maatte der indrettes en ny. Provincialen skulde derfor fremskynde deres Afrejse baade for Ordenens egen Skyld og for at undgaa Splittelse mellem Katolikkerne indbyrdes.

Steensen maatte ogsaa forsvare sig mod Mistanken, at han favoriserede Jesuitterne paa Kapucinernes Bekostning, og vi hører, at Jesuitterne havde en Modstander ved Hoffet i Major Floramonti, som Kapucinerne efter Hospitiets Lukning havde taget Ophold hos.

Man mindes her, at det var Tiden, hvor Pascal havde udsendt sine Provincialbreve mod Jesuitterne. Men det var ogsaa Tiden, hvor Jesuitterne gjorde de nordiske Missioner uvurderlige Tjenester og var deres dygtigste Apostle. Næsten alle vegne, hvor den katolske Tro endnu samlede spredte Tilhængere i Nordtyskland og Skandinavien, var Selskabets Patres Sjælesørgere. »Den katolske Kirke skylder deres ivrige og mønstergyldige Liv, deres Udholdenhed under vanskelige Forhold, deres Lærdom i teologiske og især ogsaa i Kontroversspørgsmaal, Bevarelsen af sine midt i en protestantisk Kirke boende og Konversionen af mange hidtil adskilte Medlemmer¹«.

Jesuiterordenen var dengang overhovedet paa Vej til sin største Udbredelse efter det første Aarhundredes vældige Kraftudfoldelse baade indadtil og udadtil. Umuligt at opregne de Teologer og Lærde, de Helgener og Sjælesørgere, Ordenen allerede havde fostret, den Betydning, den havde haft i den katolske

¹ Pieper: S. 39.

Fornyles Tid og i Afværgelsen mod den nye Tro. I 1679 talte Ordenen 17.650 Medlemmer¹. I deres ydre Optræden havde Ordenen forbeholdt sig en vis Frihed. »De skal i de Ting, som angaar Næring, Klædning og den øvrige Levevis, tilpasse sig den almindelige og anerkendte Brug og Skik af hæderlige Præster«, hedder det i det første Udkast til Forfatningen². For de friere Missionsforhold i Hannover efter 1680 var Jesuitterne altsaa særdeles velegnede.

Stenos Brev³ har følgende Ordlyd:

»Højærværdige Pater,

Gid Naade og Fred maa forøges!

I hvor høj Grad jeg altid har været og ogsaa nu er opfyldt af Ærbødighed for den hellige Frans og alle hans sande Sønner, derpaa tør jeg kalde Gud til Vidne, som ransager Hjerter og Nyrrer. Det gør mig derfor ondt, at det ved nogle Patres' Adfærd er kommet saa vidt, at jeg synes at handle imod den hellige Frans' Orden, medens jeg i min Samvittighed selv mener, at jeg sørger særdeles godt for Ordenens Ære. Jeg tilstaar, at nogle har opført sig imod mig saaledes, at de ved Tanken paa det forbigangne kunde befrygte Hævn fra min Side; det undrer mig derfor ikke, at de har udbredt et Rygte, som til sidst ogsaa kom mig for Øre, som om jeg udfra en Opfattelse forskellig fra Patrenes handlede helt imod dem. Men jeg kan uden Svig sige, og for Guds Domstol vil det ogsaa blive aabenbart, at jeg er saa langt fra enhver Stræben efter Hævn, og, ved Missionsstationens Ordning, saa langt fra hvert Ønske om at gennemføre det paabegyndte, hvis det her kun drejede sig om min egen Ære, at jeg ikke blot vilde stille hele Missionen, men ogsaa min egen Person under Kapuciner-Patrenes Ledelse, hvis det i dette Øjeblik blev betydet mig af mine Foresatte. Ja, jeg vilde ikke blot gøre det med redebont Sind, men ogsaa med Glæde, idet jeg i mine Foresattes Anordning ærbødigt bøjer mig for Guds Vilje. Men for at Deres Højærværdighed skal kende hele Sagens Sammenhæng, og for at jeg samtidig kan efterkomme den allerhøjeste Nuntius's Vilje, vil jeg begynde helt forfra. Jeg har lovet Patrene, at jeg ikke vilde hidkalde andre

¹ Jesuiten-Lexikon, die Gesellschaft Jesu einst und jetzt, L. Koch S. J. Paderborn. 1934. 670 ss.

² Jesuiten-Lexikon, Art.: Kleidung.

³ Archivum, etc. Ehrenbreitstein: C. Gu. 13, 43. 44.

Missionærer, saa længe der var Haab om at kunne bære Dragten og dermed at føre et rigtigt Ordensliv¹. Men efter at Hospitiet var lukket, og det var klart, at ethvert Haab om at bære Dragten glippede, kunde jeg kun adlyde den allerhøjeste Nuntius's Befaling og det Raad, som Deres Højærværdighed i Breve til den allerhøjeste Nuntius havde givet. Desuden maatte jeg ogsaa følge min egen Samvittighed, idet jeg dels ikke samtykkede i eller ikke var medvirkende til, at Ordensdragten blev aflagt, dels søgte andre, hvis Regel var mindre streng og ikke trængte til Dispenser i saa stort Omfang. Men da jeg saa, at Patrene ogsaa nu forblev her, og fra troværdige hørte, at der begyndte at lyse et nyt Haab for dem i Rom, meddelte jeg dem den allerhøjeste Nuntius' og Deres Højærværdigheds Hensigt om at nægte dem at aflægge Dragten, og at overhovedet ethvert Haab om at bære den var udelukket, og at den allerhøjeste Nuntius havde tilføjet, at de ikke havde Grund til Klage, da det jo ikke var tilladt at bære Ordensdragten mere. Jeg bad dem imidlertid meddele mig, om de ellers havde noget Haab, for at jeg ikke, medens de ordnede Sagerne paa deres Vis, traf andre Afgørelser angaaende Missionen, og vi saaledes ødelagde hinanden gensidig. Da jeg saa hørte, at de vilde vise sig offentlig med Ordensdragten, formanede jeg dem igen til at handle forsigtigt og at sørge for Sjælenes Frelse saavel som for deres Ordens Ære, men jeg fik et langt og temmelig bittert Brev. Da jeg var i Færd med at svare derpaa, fik jeg først fra den allerhøjeste Nuntius to Skrivelser, hvori han erklærer, at hvis Fyrsten ikke tillod dem at bære Ordensdragten, skulde jeg arbejde hen paa, at Patrene trak sig tilbage, og jeg skulde ordne Missionen saaledes, at der ikke eventuelt opstod Uenighed paa Grund af forskellige Arbejdere. Endvidere en tredie, hvori han

¹ Her siger Steno udtrykkelig, at Spørgsmaalet om Ordensdragten for ham ikke i første Række var et Beklædningsspørgsmaal, men et Problem, der drejede sig om, hvorvidt Kapucinerne i det hele taget kunde føre et Ordensliv under disse Omstændigheder. Dispensation for mindre væsentlige Regelpunkter havde Patrene ogsaa haft under den tidligere Ordning. Deres egen Generalminister skrev for Eks.: »Ideo omni secluso respectu seu neglecta quacunq[ue] ratione, quae ex Capucinatorum instituto nostro desumi potest, dicti Chatechismi exercitium introducatur...« (J. Studtmann, S. 158). Derimod havde man fra Begyndelsen og med Hertugens uforbeholdne Billigelse agtet paa, at Livet op ad et Hof ikke forstyrrede Kapucinerens aandelige Livsførelse og derfor givet visse »Ordinationes«, der muliggjorde dette »hic et nunc« (J. Studtmann: S. 153).

skriver, at jeg skulde meddele dem, det var hans Vilje, at de rejste, og hvis de ikke adlød, skulde jeg skrive til Deres Højærværdighed og tilføje, at jeg gjorde det paa hans Befaling. Efter at jeg nu samme Dag havde forklaret dem den allerhøjeste Nuntius's Grunde, gjorde jeg dem om Aftenen bekendt med hans Hensigt, om hvilken de dog erklærede, at den ikke var efter Kirkeloven, og et stort Overgreb mod deres Orden. Men da der nu I. ikke fandtes hverken Kirke eller Kolleg eller noget som helst Ordenshus her, da II. de bevidner, at de hverken driver Mission og heller ikke agter at gøre det, III. maa der jo saa snart som muligt indrettes en ny Mission paa det Missionsomraade, som er betroet mig af den Hellige Stol og som staar under den allerhøjeste Nuntius. IV. De har jo faaet Forstandernes Vilje at kende, som aldeles ikke tilsigter et Overgreb mod Ordenen, men er bestemt til at bevare Ordenens Ære. De skal ikke, medens de lever i en hellig Ordens Observans, derved, at der uden Nødvendighed dispenseres for Reglen, udsættes for Fare, hvor Gud dog har kaldet dem til en saa hellig Regel netop for at undgaa den.

Jeg haaber, at De, højærværdige Pater Provincial, vil give Deres Tilslutning til den allerhøjeste Nuntius's berettigede Bestemmelse; og da det ikke er tilladt, at de lever i deres Ordensdragt her, og heller ikke tilraadeligt at aflægge den, at fremtvinge deres Afrejse og ikke tilskrive den min Modvilje eller en Stræben efter Hævn eller uklog Iver, men et Sindelag, som ønsker at sørge saaledes for den katolske Tros Udbredelse, at den ærværdige Ordens Anseelse ikke bliver udsat for Fare, at Ikke-Katolikkernes Sind heller ikke bliver ophidset, derved, at man beholder Ordensdragten imod deres Ønske, og at der ikke paa Grund af Missionærernes Forskellighed opstaar Partier og Splittelser. Hvad skal man sige dertil, at de hverken tænkte paa Ordenens eller Kirkens Ære, idet de valgte at trække sig tilbage til et Hus, hvor en Moder med sin Søn af Konkubinatet og Faderen selv lever; jeg vil gerne tro, at disse Personer i nogen Tid har levet kysk, men Offentligheden tror det ikke, og i Gaar var der en, der gav mig en Del ret bedske Skoser, fordi Patrene skjulte sig hos saadan en Vært; men da han selv erklærede sig som Jesuitpatrenes Modstander, agtes der iøvrigt ikke paa Folks Meninger. Ved Hoffet trængte han engang offentligt ind paa mig, greb min Haand og forlangte, at jeg ikke skulde hidkalde Jesuitpatrene, idet han udtalte sig yderst heftigt imod dem, hvad jeg dog afviste, som om det var sagt i Spøg, og efterhaanden unddrog jeg mig ham; han slap dog ikke min Arm, men ledsagede mig ud til Vagtporten

foran Hertugens Sal, idet han stadig rettede Bebrejdelser imod mig paa en Maade, som ikke engang nogen Ikke-Katolik har gjort det. De, højjærværdige Pater Provincial, maa selv bedømme, hvad der vil blive af vor Mission her, naar Uroen fører til Splid blandt Katolikkerne og til Spot blandt Ikke-Katolikkerne. Fordi jeg prøver paa at raade Bod paa alt dette, beskyldes jeg for Partiskhed, og Sandheden er dog den, at hvis jeg fik en lige saa stor Sikkerhed for et Missionsresultat, uden at Kapucinerpatrenes Dispensation var nødvendig paa saa mange Punkter, medens Jesuiterreglen jo næsten er den samme saavel udenfor som indenfor Kollegierne, da vilde jeg selv fraraade disses Hidkaldelse og gøre alt for at beholde Kapucinerpatrene. Men det trøster mig, at Deres Højjærværdighed kender disse Sager af egen Erfaring, og jeg haaber, at De vil vise mig den Kærlighed ikke at tilskrive Partiskhed hos mig, hvad jeg kun gør af Nidkærlighed for Sjælene.

Jeg anbefaler mig til Deres Bønner og Messeofre, idet jeg ønsker Dem hele den guddommelige Naades Fylde.

Deres Højjærværdigheds uværdigste Tjener
Nicolaus, Biskop af Titiopolis.

Hannover, d. 4. Juni 1680.

Til den højjærværdige Pater Provincial for Kapucinerne.

Det følgende Brev af 11. Juni blev, som det fremgaar af dets Indhold, skrevet, fordi Steensen regnede med, at det foregaaende ikke havde naaet sin Adressat. Det gentager derfor en Del af de allerede fremsatte Tanker, men tilføjer ogsaa nye Motiver og Træk, som giver et klarere Billede af Situationen. Det findes i to Eksemplarer af nøjagtig samme Ordlyd i Arkivet¹, begge skrevet af Niels Steensen selv.

Steensen supplerer her sine Oplysninger om sine Forhandlinger med Patrene, idet han fortæller, hvorledes den første Strid mellem dem opstod over de liturgiske Genstande, som Hertug Ernst August tillod dem at tage med til et Kapel, hvor den katolske Gudstjeneste vedblivende kunde holdes, omend i al Stilhed. Han viser, hvor varmt han da tog Patrenes Parti.

I Striden om Missionens Nyordning fremhæver han ganske klart det faktiske Forhold, at den Hellige Stol har betroet Mis-

¹ Archivum, etc., Ehrenbreitstein, C. Gu: 13, 45. 46. og 47. 48.

sionen og Vikariatet til ham, Vikaren, og den Apostoliske Nuntius. De var altsaa ham undergivne, omend han gerne anerkender deres specielle Ordensprivilegier. Ja, han tænker endda mere paa Ordenens Tarv og viser, hvor misligt det efter de sidste Aars Erfaringer vilde være at lade dem leve udenfor et Ordenshus og uden Ordensdragt og Regler. Nøgternt reducerer han de store Tal af Katolikker i Hannover, som er blevet nævnt. Forskellige Intriger trækkes frem. Hertugens Sindelag og Holdning skildres. Netop Valget af Patrenes Bosted viste, hvor berettiget det var at advare mod at leve udenfor Ordenstugten. Steensens aandelige Indstilling fremgaar ikke mindst af Brevets Slutning og hans Dom over visse »Venskaber«, hvad der sigter til enkelte Menighedsmedlemmers altfor varme Partitagen for Kapucinere, som gjaldt mere de enkelte Personligheder end deres Embede og Virken:

»Højærværdige Pater.

Gid Naade og Fred maa forøges!

Fredag i sidste Uge havde jeg skrevet et Brev til Deres Højærværdighed, som jeg sendte til en Ven i Neuhaus¹, som skulde sende det videre til Dem, da han let maatte vide eller kunde opspørge, hvor De, højærværdige Pater Provincial, opholdt Dem. Men da han selv paa dette Tidspunkt var paa Vej til Hannover, vil Brevet sandsynligvis blive sendt tilbage til mig.

Jeg beskyldes for mangt og meget, dog haaber jeg, at jeg i Guds Øjne maa findes skyldfri. Den første Strid mellem Patrene og mig opstod paa Spørgsmaalet om Sagerne til Brug ved Gudstjenesten, hvor meget der nemlig behøvedes for et Kapel og skulde efterlades til Brug for Katolikkerne; jeg mener, at jeg heri kun har handlet efter Billighed. Ogsaa Marskal Molck² ved, at det ikke var den høje Afdødes Ønske, at der skulde fjernes noget, hvad han dog ikke vil fremkomme med, medmindre han bliver

¹ Neuhaus ligger i Westfalen i Nærheden af Paderborn, og var Fyrstebiskopperne af Paderborns gamle Residensslot. (Chr. W. Richter: Geschichte der Stadt Paderborn, Paderborn 1899 Bd. 1. S. 38). Fra 1661—1683 var Ferdinand v. Fürstenberg Fyrstebiskop, hvis Hjelpebiskop Steensen blev i 1680.

² von Molck var Konvertit og Hertuginde Benedikts Hofmarskal.

direkte spurgt. Ogsaa den Allerhøjestes Enke¹ har flere Gange bevidnet sit Mishag over, at de uden hendes Vidende bortførte alle disse Sager. Jeg har dog prøvet at undskylde dette ved at anføre to Grunde: For det første ved at sige, at det var sket, for at de hellige Genstande ikke skulde falde i Ikke-Katolikkens Hænder; for det andet, fordi jeg vidste, at Hans Højhed havde sagt (da Raaderne holdt paa, at alt skulde losses af Vognene igen og undersøges), at de skulde tage med sig, hvad der var tilstaaet dem til deres Afbenyttelse af den saligt hensovede Højhed.

Den anden Strid angaar Forvaltningen af denne Missionsstation. Da Patrene ikke kan passe den i deres Ordensdragt, holder den højtærede Nuntius det ikke for hensigtsmæssigt at betro den til dem, og mener, at han i denne Sag har Deres Højærværdighed paa sin Side; heller ikke jeg kan for min Samvittighed ræsonnere anderledes. For klarere at fremlægge alt, hvad der er sket i denne Anledning, vil jeg begynde med Begyndelsen. Efter at Hans Højhed var død og Kirken og Hospitiet var blevet lukket, var der altsaa intet rigtigt Ordenshus mere tilbage, kun to Patres levede i verdslige Huse. Da den Hellige Stol har betroet Missionen og Vikariatet til mig, vilde det sikkert ikke have gjort noget Skaar i deres Privilegier², hvis de havde raadført sig med mig om deres Bolig og om den Maade, hvorpaa de kunde bosætte sig her. Ved en venskabelig Forhandling kunde de enten have bevist mig deres Grundes Rigtighed, saa jeg havde givet mit Samtykke, eller jeg vilde have klarlagt for dem den allerhøjeste Nuntius's og mine Grunde, saa de beroligede kunde være draget af Sted.

De Grunde, som efter min Mening taler imod, at de lægger deres Ordensdragt og lever her, støtter sig dels til Fornuftsslutninger, dels til Erfaringen. Til Fornuften: Thi man maa dog sikkert frygte, at den, der uden aldeles tvingende Nødvendighed ikke overholder sin Regel, i samme Grad bliver berøvet den guddommelige Naades Hjælp. Til Erfaringen: Da det efter 14 Aars Forløb har vist sig, hvor mange Grunde til Sorg Forstanderne har haft, dels paa Grund af Dispensationer for enkelte udenfor Klostret levende, dels paa Grund af Dispenser for hele Klostersamfundet. Af denne Erfaring kan man slutte sig til, hvad der vilde ske, hvis det kun er to, der med langt flere Dispensationer uden Nødven-

¹ Hertuginde Benedikta, Enke efter Johann Friedrich.

² Spørgsmaal om Bolig og Indretning hørte til Ordenens indre, Biskoppen i og for sig uvedkommende Anliggender. Men her hang de ganske vist sammen med hele Missionens Nyordning, som tilkom den Apostoliske Vikar.

dighed boede i verdslige Huse blandt Hoffolk og Soldater, som jo udgør den største og vigtigste Del af Katolikerne her. Da jeg første Gang ved Brev forklarede dem den allerhøjeste Nuntius's Vilje og hans Grunde, bad jeg dem samtidig meddele mig, om de maaske havde fundet en anden Udvej, der kunde tjene til Guds større Ære. De svarede da, at jeg syntes at vise dem Stadens Porte, og da jeg rensede mig derfor og tilføjede, at saadanne Mistanker fra deres Side ikke var i Overensstemmelse med mit Sind, fremførte de i et langt Brev mange Ting imod mig. Medens jeg var ved at svare derpaa, modtager jeg af den allerhøjeste Nuntius en Skrivelse, hvori han befalede mig at meddele dem, at det var hans Vilje, at de rejste. De kunde jo dog ikke blive her i deres Ordensdragt, og ikke heller uden den. De vilde løbe Fare for at irritere Ikke-Katolikerne eller afstedkomme Splid blandt de forskellige Sjælesørgere. Dertil svarede de, at man ikke gik frem mod dem efter Retten, at dette betød et stort Overgreb mod deres Orden, at Ydmyghedens Dyd og Fuldkommenheden hverken forlangte eller tillod det, (dette sidste vilde den hellige Frans utvivlsomt ikke have sagt); men de beskylder mig ogsaa for grundløs Frygt, bebrejder mig forskellige Ting og fortolker andre ugunstigt. Imidlertid breder denne Splid sig blandt Katolikerne, maaske er den ogsaa allerede Ikke-Katolikerne bekendt. Saa længe Udfaldet af denne Sag ikke er mig bekendt, kan jeg ikke ordne Missionens Sager. Hvis man virkelig har henvendt sig til Rom, hvad der meddeles mig af andre, saa bygges det, som opnaas ved saadanne Processer, op paa et forkert Grundlag. Patrenes Vært har selv i min Nærværelse, ved Hoffet, paa en Forespørgsel, indrømmet at have sagt, at der her var over 1600 Katolikker, men jeg paaviste overfor ham, i deres Nærværelse, at der her ikke engang var 500, Børnene medregnet, ja, at her næppe var 300 kommunicerende. Af den Aarsag er faa Arbejdere tilstrækkelige under de nuværende Forhold. Ogsaa Herr Klenck, som har skrevet til Pater General til Fordel for Patrene, meddelte mig, efter at han havde hørt den allerhøjeste Nuntius's Vilje, at han nødtvungent havde skrevet og kun fordi Patrene havde sagt ham, at det var mod hans Samvittighed, hvis han ikke gjorde det; han skrev derfor kun, hvad de henstillede til ham. De refererer ogsaa en Udtalelse af Grev Archinto¹, som om Hans Højhed

¹ Grev Archinto havde paa den spanske Konges Vegne og opfordret af Statholderen over Nederlandene, forhandlet om den katolske Guds-tjenestes Frihed. Det eneste, han efter sit eget Brev til Nuntius i Köln kunde opnaa, var Hertugens Tilsagn om stiltiende at finde sig i den katolske Religionsudøvelse (Pieper l. c. S. 97).

havde sagt, at blot de holdt Stillingen, da vilde med Tiden baade Kirken og Hospitiet blive givet dem tilbage, hvad dog hverken Herr Klenck eller jeg, der har talt saa ofte med Hans Højhed og har erfaret saa mange Beviser paa hans Godhed imod os, tror. Naar Patrene fortæller, at Hans Højhed selv og Herr de Groot skulde have sagt: Gør det bare, men sig det ikke, da er jeg sikker paa, at det kun drejer sig om at læse den hellige Messe privat og om Præsternes Underhold, derimod aldeles ikke om at bære Ordensdragten eller at beholde en Ejendom eller at genvinde en Grund. Man har jo endog forandret hele Kirken, har fjernet den hellige Antonius's og den allersaligste Jomfrus Alter og efter at have nedbrudt Skillevæggene, har man ombygget Patrenes Celler til store Værelser. Patrene anklager mig for Ukyndighed, de anklager mig for grundløs Frygt, men jeg frygter for, at de kun vil finde det alt for sandt, som de nu ler af. Det vilde sandelig ikke have skadet deres Sag det mindste, hvis de havde raadført sig med mig, saa at jeg i alt Fald kunde have formanet dem til ikke at vælge dette Bosted. Om jeg end tror, at der ikke er nogen Skyld, saa tror Lutheranerne og nogle Katolikker dog anderledes. De ved, at den Kvinde, som bestyrer alt i denne Ejendom, sammen med Værten havde en Søn i Konkubinat, som ogsaa bor i samme Hus og endnu er ganske lille; af denne Grund blev der allerede for nogle Dage siden meddelt mig nogle Stiklerier, Folk var kommet med. I en saadan Situation er de altsaa kommet, ikke uden til vor fælles Smerte og Skade. Da jeg sætter den hellige Frans' Orden saare højt, vil jeg gerne, at alle dens Sønner stræber efter at bevare Ordenens Ære. Jeg kunde ikke forklare mig, hvorfor de i det hele taget lod sig optage i dette Hjem, hvorom det almindelige Rygte aldeles ikke kunde have været ukendt for dem, og endvidere, at han, der ellers hellere søger Soldaternes end Ordensfolks Selskab, har optaget saadanne Gæster. Men saa hændte det, at han ved Hoffet nogle Dage forinden greb min Arm og brokkede en Del af sig imod Jesuitterne, saaledes som jeg aldrig har hørt nogen Ikke-Katolik udtale sig. Deraf kan man slutte, at de allerede dengang havde lagt fælles Planer, og at han var ivrig for at udelukke Jesuitterne, endnu før der var besluttet noget om deres Tilkaldelse. Alt dette har jeg ment at maatte forelægge for Dem, højærværdige Pater Provincial, saa De kan se, at jeg ikke lader mig bevæge af Had mod Patrene, men kun søger det, hvad der kan tjene til Kirkens og dens Arbejderes Hæder og til Sjælenes Frelse. Jeg tvivler ikke paa, at Præsterne paa Grund af de Ven-skaber, som de har sluttet paa et Sted, kan være meget nyttige for Katolikkerne og fremme Ikke-Katolikkernes Konversion. Men,

højærværdige Pater, de i Sandhed aandelige Venskaber er i Dag sjældne, og desværre er den naturlige Affekt og Haabet om Vinding oftere fremherskende og næsten alt bliver til Gilder og Underholdning; større er saa de Onder, som vi erfarer, end de Goder, som vi tilsigter. Men de, som ledes af sand Længsel efter Frelse, gaar paa Grund af en berettiget Forflyttelse af Arbejderne ikke Glip af Haab om den guddommelige Naade, ja, sommetider bliver Iveren fornyet, naar Arbejderne skifter, baade blandt Faarene og Hyrderne.

Jeg beder Dem: ihukom mig i Deres Messer og Bønner.

Hannover, den 11. Juni 1680.

Deres Højærværdigheds uværdigste Tjener
Nicolaus Biskop af Titiopolis.

Til Højærværdige Pater Provincial for Kapucinerne.

Pater Provincial modtog i denne Tid foruden fra Steno ogsaa Skrivelser fra Kölner Nuntius. Den 12. Juni skriver denne bl. a.: »Selv om den højærværdige Biskop af Titiopolis har saa hellig en Troværdighed og Myndighed, at jeg ikke tvivler om, at Deres Højærværdighed skænker hans Ord fuld Tro«, vil Nuntius dog, fordi det drejer sig om en særdeles vigtig Sag, opfordre ham til at gøre, hvad der skal gøres, hurtigt, idet han fuldt ud stoler paa Provincialens Klogskab¹. I et andet, længere Brev, som er dateret den 20. Juni², er Sproget mod de to Patres skarpere. Pallavicini beklager, at Provincialen ikke er i Köln. De to Patres havde ikke vist den nødvendige Respekt og Lydighed: Altid at være indelukket i Huset

¹ Archivum, etc., Ehrenbreitstein, C. Gu. 13, 49: »Licet Reverendissimus Episcopus Titiopolitanus, sanctae fidei, et auctoritatis sit, ut non dubitem P. Vestram eius dictis integram praestaturam fidem, nihilominus has addere volui, ex superabundantia, res nempe de quibus scripturus est ad P. V., nomine meo, cum gravissimae sint, et moram non patiantur, expedit quod omnem operam adhibeam«.

² Archivum, etc., Ehrenbreitstein, C. Gu. 13, 51—52: »Semper esse clausos domi est impossibile moraliter; nec videtur probandum, quod convivant in domo, ubi sunt feminae. Possent Ministelli rem illam evidentem (:videbitur enim a multis) deferre ad principem, qui nequiret dissimulare; nec res forsitan hic stabit, ut expellamini (:quod dedecus Deus avertat:), verum ulterius progredi posset«.

er saa godt som umuligt; det kan heller ikke billiges, at de lever i et Hus, hvor der er Kvinder. Tjenere kunde ogsaa røbe hele Sagen til Fyrsten, der saa ikke kunde lade som ingenting. Derved var der Fare for, at alle Præster til Slut blev udvist. Der forlanges hurtig Handling. Den 27. Juni sender Nuntius et Par Linier igen, hvori han udtrykker Haabet om, at denne Episode snart afsluttes¹.

Den 12. Juli blev saa de to Patres trukket tilbage, idet P. Provincial vel lod sig overbevise af Steensens Grunde. Men paa Vor Frue Dag, den 15. August, kom de igen og blev der, som nævnt ovenfor, i 14 Dage. Det var ikke engang deres sidste Forsøg paa at holde Stillingen. Den ovenfor citerede Jesuiterkronik fra Hildesheim siger: »Endelig (efter 14 Dages Forløb) forlod de Hannover, efter at man havde angrebet dem med Sten. Derpaa sendte man en Kollega til vor Præst (Jesuitten), som han delte Arbejdet med. Næppe var han ankommet, før den nye Forstander af de nævnte Ordensfolk i Hildesheim paany forsøgte deres Tilbagekomst, idet han sendte to andre til Hannover, som forblev der otte Dage, besøgte alle Katolikker enkeltvis, medens de ikke hilste paa vore med saa meget som eet Ord, og derefter vendte tilbage til, hvorfra de var kommet«². Da Niels Steensen hørte herom, skrev han den 10. September bekymret til Pater Provincial fra Münster, hvortil han imidlertid selv var rejst³:

»Højærværdige Pater!

Gid Naade og Fred maa forøges!

Jeg er bange for, at den Vært, som har optaget Patrene efter Hospitiets Lukning, af stort Had imod Jesu Selskab, hvad han har vedgaaet med ganske aabne og for et kristent Menneske aldeles uværdige Ord, vil foretage sig og allerede foretager sig saadanne Ting saavel overfor den serafiske Ordens Patres selv og til Fordel for dem hos andre i Hannover, at Følgen vil være Religionsud-

¹ Archivum, etc., Ehrenbreitstein, C. Gu. 13, 53—54.

² Woker I. c. S. 46.

³ Archivum, etc. Ehrenbreitstein, C. Gu. 13, 55, 56.

øvelsens fuldstændige Ophør. Alt begyndte allerede at gaa sin rolige og fredelige Gang, men Pater Candidus' Ankomst nu forleden har saavel hos Katolikker som hos Ikke-Katolikker fremkaldt en Del Røre. Mange af de sidstnævnte vil ikke finde sig i, at Ordensdragten bæres; og de har endog allerede i Slutningen af Fyrstens Levetid, da man havde opgivet Haabet om en mandlig Arving, i min Nærværelse, med smædende Ord bifaldt hinandens Planer om, hvor daarligt de, hvis det stod til dem, efter Fyrstens Død skulde behandle Patrene. Nogle af de førstnævnte derimod har, af en temmelig uligevægtig Sympati for Patrene, været Aarsag til Splittelser. Gid De, højærværdige Pater Provincial, for vor Frelsers Blods Skyld og for saa mange Sjæles Skyld, som er blevet forløste ved hans Blod, maatte gennemføre, at Patrene hverken med eller uden Ordensdragt maa begive sig derhen, da nemlig dette ikke kan ske uden voldsomt Røre hos Ikke-Katolikker, og uden Splid hos Katolikerne. Men ønsker De at kende Aarsagen til denne Antipati, skyldes den Prædikanterne, som, forbitret ved nogles Taler, i deres egen Tale fra da af offentligt har forsøgt at gøre dem forhadte hos Folket, idet de for at støtte deres Beskyldninger bl. a. fremdrog Regnskaberne over de Udgifter, som den allerhøjeste Afdøde har haft fra Patrene, ja, kritiserede endogsaa, hvor megen Vin der var blevet brugt i Hospitiet. Efter denne Tale har Mængden været forbitret og kastet Skylden for de Byrder, som tyngede dem, paa mig og delvis paa Patrene. Jeg ved, hvor hadefulde og forsmædelige Ting der fra den Tid af ogsaa blev sagt om mig. Ja, hvis ikke nogle af de første Embedsmænd havde modarbejdet dem ved klog Fordeling af Vagtposter rundt om i Byen og en Befaling, som blev forkyndt fra Raadhuset, da vilde de have fordrevet Patrene og mig med hele Menigheden fra Byen. Det er ikke nok, at nogle Folk i Byen, og den ene eller anden ved Hoffet, synes at være gunstig sindet. Prædikanterne bevæger Folket efter Behag og selv Fyrsterne vil ikke modsætte sig dem aabenlyst. Men De, højærværdige Pater Provincial, vil med Deres kloge Fromhed træffe de rigtige Forholdsregler i denne onde Tid.

Jeg beder, ihukom mig i den hellige Messe og Deres Bønner.

Münster i Westfalen 10. Sept.

Sankt Nikolaus af Tolentinos Dag 1680.

Deres Højærværdigheds uværdigste
Tjener i Jesus Christus
Nicolaus, Biskop af Titiopolis.

Til den højærværdige Pater Provincial for Kapucinerne«.

Af Brevet taler den bekymrede Overhyrde, der frygter Missionens fuldstændige Ophør. Splittelsen i Menigheden, som dels hænger ved Kapucinerne, dels fornuftigvis finder sig i den nye Ordning, er blevet større og heftigere. Ikke-Katolikkerne er kommet i voldsomt Røre. Prædikanterne ophidser Folket, og det var nær kommet til Optøjer. Hertugen bliver maaske nødt til at tage Hensyn til sine protestantiske Undersaatters Hensetting om at umuliggøre enhver katolsk Religionsudøvelse.

Dermed slutter denne Korrespondance. Kapucinerne gjorde intet yderligere Forsøg paa at beholde den saa elskede Mission. Pater Candidus, der vistnok var Drivfjederen i de gentagne Forsøg paa at holde Pladsen, døde kort Tid efter sit sidste Besøg i Hannover. En Sygdom tvang ham i Knæ, som han bukkede under for den 8. September 1680. Jesuitterne fortsatte deres Arbejde, og hvor godt Steno havde disponeret, viser den senere Udvikling af Hannovermissionen¹. Den katolske Indvandring fremmedes under Ernst August endnu mere end under hans katolske Forgænger. Antallet af Døbte fordobledes meget hurtigt. Selvfølgelig var der mange Brydninger i den saa broget sammensatte Menighed og mange Kontroverser med Anderledestroende i By og Land. Men Jesuitterne kunde endog oprette to Skoler. Ansete Mænd konverterede. Til sidst kunde Patrene i 1690 købe et eget Hus. Aaret forinden var Titelskiltet: »Hospitium Capucinatorum« blevet fjernet fra Kapucinerens tidligere Hospits.

De to Kapucineres Adfærd er menneskelig set saare forstaaelig, naar man betænker, at de havde oparbejdet en blomstrende Menighed, som de nu pludseligt skulde forlade, tilsyneladende uden Nødvendighed. »Hvorfor ikke hellere tilpasse Ordensliv og Ordensaand til de forandrede Forhold«? var deres Raisonnement. Rent bortset fra, at en saadan Tilpasning langtfra vilde have beroliget deres Modstandere blandt Protestanterne

¹ Woker l. c. S. 47 ss.

ved Hoffet og i Byen, ikke i samme Grad da som Missionens fuldstændige Ophør udadtil, ligger Situationens Pointe især deri, at det var Biskoppen, der i dette Tilfælde viste sig mere bekymret for Ordensaanden end dennes Repræsentanter selv. I mange lignende Tilfælde vilde en Biskop først og fremmest have tænkt paa den ydre Sjælesorgs Tarv, som han jo er sat til at vogte over. Biskop Steno var det mest at gøre om det væsentlige ved Sjælesorgen, selve Sjælen for Hjordens og Hyrdens Vedkommende, end paa de rent ydre Resultater og Ordninger. Med den for ham særegne Ligevægt og Tillid til Forsynet kunde han ogsaa opgive en ydre Front, naar Forholdene syntes at kræve det, med Aanden i god Behold.

Tillæg.

Breve fra Niels Steensen¹.

Copia literarum Illustrissimi Episcopi.

Admodum Reverendi Patres.

Gratiam et pacem velit Deus in nobis conservare illaesam.

Vi literarum Illustrissimi Nuntii Coloniensis hodie mihi reditarum 28 Maji/8 Jun. Coloniae scriptarum teneor Patribus sequentia manifestare:

Significet illis meo nomine esse meam intentionem ut discedant, et si non obedierint, scribat hoc illico P. Provinciali, et dicat quod fecerit hoc ex meo ordine:

¹ Originalerne til Brevene findes: Archivum Patrum Capucinatorum Provinciae Rhenano-Guestphalicae i Ehrenbreitstein. — Med Hensyn til deres Gengivelse skal bemærkes, at Originalerne, resp. Originalkopierne, i Reglen ikke frembyder større Læsevanskeligheder. Titler og Underskrifter («Admodum Reverendi Patres» eller »Paternitas Vestra Admodum Reverenda» eller »Serenissimus» og lign.), som er forkortede i Manuskriptet («Adm. Rev.di Patres» eller »Ptas V. A. Rda» eller »Ser. mus») gengives uforkortet. Stenos egen Underskrift bibeholdes dog, som den er. Tegnsætningen bibeholdes saa godt som helt paa uvæsentlige Ændringer nær, ligeledes Retskrivningen. (Der udelades dog f. Eks. Akcent paa adeò eller modò, men den bibeholdes i Romà, hic etc.)

ved Hoffet og i Byen, ikke i samme Grad da som Missionens fuldstændige Ophør udadtil, ligger Situationens Pointe især deri, at det var Biskoppen, der i dette Tilfælde viste sig mere bekymret for Ordensaanden end dennes Repræsentanter selv. I mange lignende Tilfælde vilde en Biskop først og fremmest have tænkt paa den ydre Sjælesorgs Tarv, som han jo er sat til at vogte over. Biskop Steno var det mest at gøre om det væsentlige ved Sjælesorgen, selve Sjælen for Hjordens og Hyrdens Vedkommende, end paa de rent ydre Resultater og Ordninger. Med den for ham særegne Ligevægt og Tillid til Forsynet kunde han ogsaa opgive en ydre Front, naar Forholdene syntes at kræve det, med Aanden i god Behold.

Tillæg.

Breve fra Niels Steensen¹.

Copia literarum Illustrissimi Episcopi.

Admodum Reverendi Patres.

Gratiam et pacem velit Deus in nobis conservare illaesam.

Vi literarum Illustrissimi Nuntii Coloniensis hodie mihi reditarum 28 Maji/8 Jun. Coloniae scriptarum teneor Patribus sequentia manifestare:

Significet illis meo nomine esse meam intentionem ut discedant, et si non obedierint, scribat hoc illico P. Provinciali, et dicat quod fecerit hoc ex meo ordine:

¹ Originalerne til Brevene findes: Archivum Patrum Capucinatorum Provinciae Rhenano-Guestphalicae i Ehrenbreitstein. — Med Hensyn til deres Gengivelse skal bemærkes, at Originalerne, resp. Originalkopierne, i Reglen ikke frembyder større Læsevanskeligheder. Titler og Underskrifter («Admodum Reverendi Patres» eller »Paternitas Vestra Admodum Reverenda» eller »Serenissimus» og lign.), som er forkortede i Manuskriptet («Adm. Rev.di Patres» eller »Ptas V. A. Rda» eller »Ser. mus») gengives uforkortet. Stenos egen Underskrift bibeholdes dog, som den er. Tegnsætningen bibeholdes saa godt som helt paa uvæsentlige Ændringer nær, ligeledes Retskrivningen. (Der udelades dog f. Eks. Akcent paa adeò eller modò, men den bibeholdes i Romà, hic etc.)

non dubito, quod P. Provincialis nolit huius rationem reddere.

Doleo ad id extremum rem deductam esse, sed Superioris mei mandata exequi teneor: peto velint mihi significare, quid facturi sint. Deus inspiret illa, quae publico Ecclesiae bono maxime proficua futura, nec nos adversariorum opprobrio expositura. Commendo me Ipsorum sacrificiis.

Hannoverae 2. Jun. 1680.

Admodum Reverendorum Patrum
Addictissimus servus

Nicol. ep. Titiop.

Vic. Ap.

Inscriptio:

Admodum Reverendis Patribus
Candido et Dionysio
Ordinis Capucinatorum.

Copia responsionis.

Reverendissime et Illustrissime Domine.

Ad suas ultimas hesterno vesperi nobis contraditas omni cum observantia respondemus: quod, quando secundum juris dispositionem nobiscum agetur, humiliter et quantocius eidem dispositioni satisfacturi simus: nunc autem id, quod praetenditur in summum religionis nostrae praejudicium, exequi nec debeamus nec possimus, ut qui nec ipsam quidem humilitatis virtutem ac perfectionem hoc requirere vel admittere probe scimus; qui sumus

Reverendissimae Illustrissimae Dignitatis Vestrae
Minimi in Christo servi
Fr. Candidus
Fr. Dionysius.

Admodum Reverende Pater.

Gratia et pax multiplicetur!

Qualis semper fuerit sitque etiamnum mihi reverentia in S. Franciscum et omnes ejus veros filios, Deum testem vocare ausim, qui corda et renes scrutatur. Unde doleo quorundam Patrum consilio rem eo deductam, ut videar contra Ordinem S. Francisci agere, quando in conscientia credo me vel maxime Ordinis honori consulere. Fateor quosdam se mihi tales exhibuisse, ut praeteri-

torum intuitu, vindictam in me suspicari possent; unde nec miror si ab illis sparsus rumor, qui inde ad meas aures pervenit, ac si animo a Patribus alieno omnia contra ipsos agerem. Sed possum hoc sine fictione dicere, et coram tribunali Dei patebit, me adeo ab omni vindictae studio, et in praesenti Missionis ordinandae negotio adeo ab omni desiderio perficiendi coepta, quatenus meus ibi honor posset agi, alienum esse, ut si hoc momento mihi a superioribus meis innueretur, non modo totam Missionem sed vel meipsum PP. Capucinatorum ordinationi submittendum esse, animo non modo pacato sed laeto id agerem, in superiorum mandato Dei voluntatem exosculatus. Ut autem Paternitas Vestra Admodum Reverenda sciat totam rei seriem et simul satisfaciam voluntati Illustrissimi Nuncii, a capite ordiar. Promiseram Patribus, dum spes portandi habitum et cum illo exercitium religionis obeundi superesset, me non alios Missionarios introducturum, inde vero clauso Hospitio, cum pateret omnem spem praecisam esse pro habitu, non potui quin et Illustrissimi Nuntii mandato et Paternitatis Vestrae Admodum Reverendae consilio in Epistola ad Illustrissimum Nuntium manifesto obedirem, simulque meae conscientiae satisfacerem, tum in non consentiendo nedum cooperando ut habitus deponatur, tum in quaerendo alios quorum regula minus austera non indiget in tam multis dispensari. Cum autem viderem Patres etiamnum hic subsistere et a fide dignis audirem illis Româ novam spem affulgere, significavi illis Illustrissimi Nuntii et Paternitatis Vestrae mentem circa negandam habitus depositionem et negatam denuo omnem spem illum portandi¹, et quod Illustrissimus Nuntius addidisset, non esse ipsis rationem conquerendi quandoquidem habitum portare non licet, petens interea velint mihi significare, si qua ipsis alia spes superesset, ne, dum illi suo modo res disponunt, ego aliam Missionis rationem instituerem et sic nos ipsos destrueremus. Inde cum audirem velle ipsos se publico exponere cum habitu, iterum suasi caute agerent, consulerent animarum saluti proprii Ordinis decori etc., ubi mihi prolixa et satis acerba epistola venit, cui dum responderem, ab Illustrissimo Nuntio habui primo binas, quibus exponit, si princeps non patietur portari habitum, deberem operari, ut Patres discederent, et Missionem ita ordinare, ut nulla ex operariorum diversitate dissensio audienda, et tertiam qua scribit, significarem ipsis esse ipsius intentionem ut discedant, et si noluerint obedire scriberem Admodum Reverendae Paternitati Vestrae et adderem, quod ipsius jussu id fecerim. Ego

¹ oprindeligt: *deponendi*, men rettet til *portandi*.

postquam eodem die exposuissem ipsis rationes Illustrissimi Nuntii vesperi misi ipsis intentionem ejusdem, quam ipsi interpretati sunt, non esse secundum juris dispositionem et in summum religionis suae praejudicium, cum tamen 1.¹ hic non sit amplius nec templum nec hospitium nec ulla domus religiosae observantiae, cum 2. protestentur se hic Missionem nec exercere nec velle, 3. in loco Missionis mihi a S. Sede commissae Illustrissimo Nuntio subordinatae, agitur de Missionis novae ordinatione, 4. postquam ipsis insinuata voluntas superiorum, postquam expositae rationes quae minime tendunt in praejudicium Ordinis sed Ordinis honori conservando destinatae sunt, ne in sanctae religionis observantia viventes per non necessariam regulae dispensationem experiantur pericula, quorum declinandorum gratiâ ad tam sanctam regulam Deus ipsos vocavit.

Spero Paternitatem Vestram Admodum Reverendam justae Illustrissimi Nuntii voluntati assensum daturam et cum nec in habitu hic vivere licitum sit nec deponere consultum, quod urgeatur illorum abitus nec meae aversioni nec vindictae studio nec zelo indiscreto adscripturam, sed animo desideranti ita Catholico exercitio hic providere, ut nec sancti ordinis reputatio periculo exponatur, nec acatholicorum animi irriterentur ex mansione in habitu contra ipsorum mentem, nec ex varietate Missionariorum factiones et schismata oriantur. Quid quod nec Ordinis nec Ecclesiae honori consuluerint in eligenda domo in quam se receperunt, in qua vivit etiamnum mater cum filio ex concubinato et ipse pater; credo jam ab aliquo tempore caste vivere easdem personas, sed publicum hoc non credit, et heri relati sunt mihi a quodam joci satis amarulenti, quod Patres lateant apud talem hospitem; sed quia ipse Patribus societatis Jesu se adversum declaravit, ad hominum judicia de reliquo non attenditur. In aula publice semel idem me manu prehensum ursit, ne Patres societatis [Jesu] introducerem quam acerbissime in illos evomens, quae ego tanquam joco dicta sensim me subtrahens declinavi, sed brachium meum non relinquens, comitatus me est usque ad portam Vigilum Camerae Ducalis, semper talia mihi impropersans, modo quo necdum Acatholicorum ullus hic mecum egit. Paternitas Vestra Admodum Reverenda judicet, quid hic de Missione nostra futurum, Catholicis schismata, Acatholicis scommata moventur; et quia his omnibus mederi conor, studio partium moveri dicor, qui tamen, si mihi aequae probabilis redderetur securitas et fructus Missionis ex non necessaria dispensatione PP. Capucinatorum in tam multis regulis, ut hic requiritur, ac ex Jesuitarum fere eadem

¹ Nummereringen synes senere tilføjet.

extra collegia quam in collegiis regulâ, dissuaderem ipse horum advocationem et omnia agerem pro PP. Capucinatorum stabilimento. Sed consolatur me, quod Paternitas Vestra Admodum Reverenda habeat experientiam propriam istarum rerum et spero illam mihi exhibituram hanc charitatem, ne studio partium in me tribuat, quod zelo animarum ago. Commendo me ipsius precibus et sacrificiis optans illi omnem divinae gratiae plenitudinem.

Hannoverae 4. Jun. 1680

Paternitatis Admodum Reverendae
Indignissimus servus in Jesu Christo
Nicol. Episc. Titiop.

Admodum Reverendo Patri
Patri Provinciali Capucinatorum.

Admodum Reverende Pater.

Gratia et pax multiplicetur!

Scripseram feria sexta praeteritae hebdomadis ad Paternitatem vestram Admodum Reverendam literas Neuhusium missas ad amicum, qui inde illas ipsi transmitteret, utpote cui facile esset scire vel exquirere, ubi Paternitas Vestra moraretur. Sed eodem tempore idem erat in via Hannoveram versus, unde literae, ut puto, ad me revertentur. In multis accusor; spero me in oculis Dei innocentem inveniendum. Prima inter Patres et me contentio orta est ratione suppellectilis sacrae, quantum uni sacello sufficeret hic in usum Catholicorum relinquendae, in qua me nihil praeter aequum egisse puto. Cum ipse Mareschallus¹ Molck sciat, non fuisse mentem Serenissimi pie defuncti, ut hinc auferretur, quod tamen se non manifestaturum ait, nisi expresse interrogetur. Immo Serenissima Vidua testata est saepius sibi displicere, quod ipsa inscia omnem supellectilem asportaverint, quod tamen ego conatus sum excusare duabus allatis rationibus: una dum dicerem factum hoc, ne inciderent res sacrae in manus A catholicorum, altera cum scirem Serenissimum dixisse (quando consilarii voluerunt e curribus deponenda iterum omnia et visitanda esse) ut secum tollerent, quae ipsorum usibus a Serenissimo pie defuncto fuerant concessa.

Altera contentio respicit administrationem hujus Missionis, cui cum Patres non vacare possint cum habitu, Illustrissimus Nuntius credit non expedire, ut illis committatur et putat, se in eo habere

¹ I det ene af Brevene Mareschallo.

consentientem Paternitatem Vestram Admodum Reverendam nec ego in conscientia aliter sentire possum. Sed hac occasione varia contigerunt, quae ut eo clarius exponantur, incipiam a fundamento. Cum defuncto Serenissimo, clausoque templo tandem et clauderetur Hospitium nec ulla superesset domus religiosae observantiae tantumque duo patres viverent in aedibus saecularibus, dum mihi a Sacra Sede commissa est haec Missio et Vicariatus, si mecum consilia contulissent de mansione, deque modo, quo putabant se posse hic sedem figere, sane privilegiis suis nihil derogassent et collatis amice consiliis vel suas mihi rationes ita probassent, ut assensum illis praebuissem, vel Illustrissimi Nuntii et meas rationes ita illis exposuissem, ut pacato animo recessissent. Rationes autem, quare non puto expedire, ut deposito habitu hic vivant, fundantur tum in ipsa ratione tum in experientia. In ratione, quatenus certum est, quantum quis praeter gravissimam necessitatem a regula sua recesserit, tantum timendum esse, ne de concursu divinae gratiae subtrahatur. In experientia, dum constat 14. annorum decursu, quam varias dolendi occasiones ipsi superiores habuerint propter dispensationes tum particulares exterorum tum communes omnium. Ex qua experientia inferre licet, quid futurum, si duo soli cum longe pluribus dispensationibus in aedibus saecularibus inter aulicos et milites, qui maximam et potiore partem Catholicorum hic componunt, sine necessitate viverent. Cum prima vice per literas exponerem illis Illustrissimi Nuntii mentem et rationes petendo significarent mihi, si quid aliud majori Dei gloriae inserviens ipsis inciderit, responderunt videri me illis portas civitatis monstrare, cum inde me purgarem et adderem alieno a me animo illorum tales suspensiones deberi prolixa epistola multa contra me attulerunt, quibus cum respondissem, ab Illustrissimo Nuntio literas accipio jubentes significari ipsis, esse suam intensionem, ut discedant quandoquidem nec cum habitu stare possint, nec aliter vel sine periculo irritandi acatholicos vel sine periculo dissensionum inter operarios diversos oriundarum. Ad haec illi: non agi cum illis secundum dispositionem juris, tendere hoc in summum religionis suae praejudicium, humilitatis virtutem et perfectionem tale quid nec exigere nec admittere (quod ultimum S. Franciscus procul dubio non dixisset), sed et me accusant inanis timoris, varia objiciunt, alia sinistre interpretantur. Interea inter Catholicos dissensio haec divulgatur, forsitan et acatholicis jam tum manifesta, nec possum res Missionis ordinare de eventu horum dubius. Quae ab aliis mihi referuntur, si vere ita Romam perscripta sunt, quicquid per tales causas obtinetur, falso fundamento superstruitur. Ipse Patrum hospes

me praesente in aula a quodam rogatus fassus est se dixisse esse hic ultra mille sexcentos catholicos, cui in eorum praesentia ostendi, non esse hic quingentos numeratis etiam infantibus, immo ne quidem trecentos hic esse communicantes! Unde in praesenti rerum statu pauci operarii sufficiunt. Ipse Dominus Klenck, qui scripsit P. Generali pro Patribus, audita mente Illustrissimi Nuntii mihi retulit, quod scripserit invitus nec nisi, quia Patres ipsi dixerint fore contra conscientiam, si id non faceret: qui itaque scripsit, quicquid illi suggesserunt. Ferunt a Comite Archinto dictum ac si Serenissimus dixisset, modo se conservarent in possessione, cum tempore et templum et hospitium ipsis restituendum, id ipse Dominus Klenck non credit, nec ego, qui toties cum Serenissimo loquutus sum et plurima in nos benignitatis argumenta ab ipso expertus. Quod referunt Patres ipsum Serenissimum et Dominum de Groot dixisse: Facite et non dicite, certus sum tantum intelligi de dicendo sacro privatim et de sacerdotibus occulte alendis, minime vero vel de habitu portando vel de possessione ulla conservanda vel de loco ullo recuperando: quin totum templum mutarunt, altaribus Beatissimae Virginis et S. Antonii amotis, etiam Patrum cubicula ruptis parietibus in amplas cameras mutarunt. Accusant me Patres imperitiae, accusant me inanis timoris, sed vereor ne nimis vera invenienda sint, quae modo rident. Sane partibus suis minime nocuissent, si sua mecum contulissent consilia, saltem licuisset ipsos monere, ne hospitium elegissent, quod licet ego credam modo omni culpa vacare, tamen Lutherani et Catholicorum nonnulli id non credunt, qui vident in iisdem aedibus omnia administrantem ancillam, quae ex hospite in concubinato filium habuit, iisdem etiam in aedibus viventem adhuc parvulum, quo nomine jam tum aliorum scommata ante aliquot dies mihi relata. Ecce in qualibus sibi exciderunt, non sine communi nostro et damno et dolore, qui ut Ordinem S. Francisci summopere veneror, sic vellem omnes ejus filii ordinis decori conservando studerent. Admirationi mihi fuisset cur vel illi passi fuissent se recipi in hospitium, de quo rumor publicus ipsis minime incognitus erat, vel tales hospites ipse recepisset, qui alias militum magis quam religiosorum consortio afficiebatur, nisi in aula idem paucis ante diebus, brachium meum apprehendens, illa contra Jesuitas evomisset, quae ne quidem ab acatholico mihi dicta fuerunt. Ex quibus satis colligere licuit jam tum ipsis communia consilia fuisse et ipsum de excludendis Jesuitis sollicitum fuisse, antequam de ipsis introducendis quicquam conclusum fuerat. Haec ego omnia Paternitati Vestrae Admodum Reverendae exponenda judicavi, ut videat me nullo

in Patres odio moveri, sed illud unice quaerere, quod Ecclesiae et operariorum ejus decori atque animarum saluti inservire poterit. Non dubito sacerdotes propter contractam in aliquo loco amicitiam et Catholicis multum utiles esse posse et Aatholicorum promovere conversionem posse. Sed Admodum Reverende Pater, rarae sunt hodie amicitiae vere spirituales, et proh dolor, saepius affectus naturalis et lucri spes praevalet et fere omnia reducuntur ad convivia et recreationes, et praviora sunt mala, quae experimur, quam bona, quae desideramus. Sed et qui vero desiderio salutis ducuntur, non propter mutationem justam operariorum fraudabuntur spe divinae gratiae, quin renovatur interdum fervor mutatis operariis tum in ovibus tum in pastoribus. Commendo me ipsius sacrificiis et precibus.

Admodum Reverendae Paternitatis Vestrae

Hannoverae 11. Jun. 1680.

Admodum Reverendo Patri
P. Provinciali Capucinatorum
Provinciae Coloniensis.

Indignissimus servus
in Jesu Christo
Nicol. Ep. Titiop.

Admodum Reverende Pater.

Gratia et pax multiplicetur!

Vereor ne hospes, qui Patres exceperat clauso hospitio pro magno in P[atres] Societatis odio, quod mihi apertissimis verbis et Christiano homini minime convenientibus declaravit, talia et ap[ud] Patres Serafici ordinis, et pro illis apud alios Hannoverae moliturus sit et actu moliat, unde tandem totale exercitii exterminium futurum. Coeperunt jam tum quiete et pacifice omnia procedere, sed ultimus patris Candidi adventus et apud catholicos et apud acatholicos varios motus excitavit, horum multis habitum non ferentibus, ut qui etiam vivo Principe circa ultima, me ibi praesente, desperata masculae prolis successione, ignominiosis verbis sibi invicem applaudebant de modo male tractandi Patres a morte Principis, si ipsorum arbitrio relinqueretur, illorum quibusdam minus ordinato in Patres affectu animorum divisiones excitantibus. Precor per mortem Salvatoris nostri et per tot animas ejusdem sanguine redemptas velit Paternitas Vestra Admodum Reverenda id agere, ne patres amplius vel cum habitu, vel sine habitu illuc excurrant, cum res illa non possit sine turba apud acatholicos et sine scissura apud catholicos contingere. Ut autem sciat

aversionis causam, debetur ea praedicantibus, qui quorundam concionibus exacerbati pro concione deinde publice plebi illos odiosos reddere conati sunt tum variis aliis argumentis, tum etiam rationes proferendo expensarum pro Patribus a Serenissimo pie defuncto factarum, etiam recensendo quantum vini in hospitio consumptum fuerit. Post quam concionem mire exacerbatum vulgus onerum quibus premebantur culpam in me patresque ex parte rejecerunt. Novi quam odiosa et probrosa ex illo tempore etiam de me a quibusdam dicta, et sane, nisi quidam ex primariis ministris obstitissent prudenti vigilum distributione per urbem et mandatis ex suggestu pronunciatis, patres meque cum tota familia urbe pepulissent. Non sufficit, quod pauci quidam in urbe, et unus vel alter in aula favere videantur. Praedicantes populum pro arbitrio movent et ipsi Principes nolunt illis aperte opponere. Sed prudens pietas Paternitatis Vestrae Admodum Reverendae huic malo tempori prospiciet. Commendo me ipsius sacrificiis et precibus.

Admodum Reverendae Paternitatis Vestrae

Monast. Westph. 10. Septembris

di[e] S. Nic. Tol. 1680.

Indignissimus servus .

in Jesu Christo

Nicol. Episc. Titiop.

Admodum Reverendo Patri

P. Provinciali Capucinatorum

Coloniae.¹

¹ Paa Adressesiden findes foruden Adressen fra selve Stenos Haand to Notater med en Haandskrift, som er forskellig baade indbyrdes og fra Stenos Haandskrift. Nederst læser man: »Hannoverana negotia censurata a P. Carolo cum prudentissimis et probatissimis viris«. Overfor dette sammenfattedes Brevets Indhold i følgende Sætning: »Reverendissimus Dominus Suffraganeus Monasteriensis petit ne Patres nostri sive in habitu, sive extra habitum imposterum Hannoveram mittantur«.

ved Hoffet og i Byen, ikke i samme Grad da som Missionens fuldstændige Ophør udadtil, ligger Situationens Pointe især deri, at det var Biskoppen, der i dette Tilfælde viste sig mere bekymret for Ordensaanden end dennes Repræsentanter selv. I mange lignende Tilfælde vilde en Biskop først og fremmest have tænkt paa den ydre Sjælesorgs Tarv, som han jo er sat til at vogte over. Biskop Steno var det mest at gøre om det væsentlige ved Sjælesorgen, selve Sjælen for Hjordens og Hyrdens Vedkommende, end paa de rent ydre Resultater og Ordninger. Med den for ham særegne Ligevægt og Tillid til Forsynet kunde han ogsaa opgive en ydre Front, naar Forholdene syntes at kræve det, med Aanden i god Behold.

Tillæg.

Breve fra Niels Steensen¹.

Copia literarum Illustrissimi Episcopi.

Admodum Reverendi Patres.

Gratiam et pacem velit Deus in nobis conservare illaesam.

Vi literarum Illustrissimi Nuntii Coloniensis hodie mihi reditarum 28 Maji/8 Jun. Coloniae scriptarum teneor Patribus sequentia manifestare:

Significet illis meo nomine esse meam intentionem ut discedant, et si non obedierint, scribat hoc illico P. Provinciali, et dicat quod fecerit hoc ex meo ordine:

¹ Originalerne til Brevene findes: Archivum Patrum Capucinatorum Provinciae Rhenano-Guestphalicae i Ehrenbreitstein. — Med Hensyn til deres Gengivelse skal bemærkes, at Originalerne, resp. Originalkopierne, i Reglen ikke frembyder større Læsevanskeligheder. Titler og Underskrifter («Admodum Reverendi Patres» eller »Paternitas Vestra Admodum Reverenda» eller »Serenissimus» og lign.), som er forkortede i Manuskriptet («Adm. Rev.di Patres» eller »Ptas V. A. Rda» eller »Ser. mus») gengives uforkortet. Stenos egen Underskrift bibeholdes dog, som den er. Tegnsætningen bibeholdes saa godt som helt paa uvæsentlige Ændringer nær, ligeledes Retskrivningen. (Der udelades dog f. Eks. Akcent paa adeò eller modò, men den bibeholdes i Româ, hic etc.)

torum intuitu, vindictam in me suspicari possent; unde nec miror si ab illis sparsus rumor, qui inde ad meas aures pervenit, ac si animo a Patribus alieno omnia contra ipsos agerem. Sed possum hoc sine fictione dicere, et coram tribunali Dei patebit, me adeo ab omni vindictae studio, et in praesenti Missionis ordinandae negotio adeo ab omni desiderio perficiendi coepta, quatenus meus ibi honor posset agi, alienum esse, ut si hoc momento mihi a superioribus meis innueretur, non modo totam Missionem sed vel meipsum PP. Capucinatorum ordinationi submittendum esse, animo non modo pacato sed laeto id agerem, in superiorum mandato Dei voluntatem exosculatus. Ut autem Paternitas Vestra Admodum Reverenda sciat totam rei seriem et simul satisfaciam voluntati Illustrissimi Nuncii, a capite ordiar. Promiseram Patribus, dum spes portandi habitum et cum illo exercitium religionis obeundi superesset, me non alios Missionarios introducturum, inde vero clauso Hospitio, cum pateret omnem spem praecisam esse pro habitu, non potui quin et Illustrissimi Nuntii mandato et Paternitatis Vestrae Admodum Reverendae consilio in Epistola ad Illustrissimum Nuntium manifesto obedirem, simulque meae conscientiae satisfacerem, tum in non consentiendo nedum cooperando ut habitus deponatur, tum in quaerendo alios quorum regula minus austera non indiget in tam multis dispensari. Cum autem viderem Patres etiamnum hic subsistere et a fide dignis audirem illis Româ novam spem affulgere, significavi illis Illustrissimi Nuntii et Paternitatis Vestrae mentem circa negandam habitus depositionem et negatam denuo omnem spem illum portandi¹, et quod Illustrissimus Nuntius addidisset, non esse ipsis rationem conquerendi quandoquidem habitum portare non licet, petens interea velint mihi significare, si qua ipsis alia spes superesset, ne, dum illi suo modo res disponunt, ego aliam Missionis rationem instituerem et sic nos ipsos destrueremus. Inde cum audirem velle ipsos se publico exponere cum habitu, iterum suasi caute agerent, consulerent animarum saluti proprii Ordinis decori etc., ubi mihi prolixa et satis acerba epistola venit, cui dum responderem, ab Illustrissimo Nuntio habui primo binas, quibus exponit, si princeps non patietur portari habitum, deberem operari, ut Patres discederent, et Missionem ita ordinare, ut nulla ex operariorum diversitate dissensio audienda, et tertiam qua scribit, significarem ipsis esse ipsius intentionem ut discedant, et si noluerint obedire scriberem Admodum Reverendae Paternitati Vestrae et adderem, quod ipsius jussu id fecerim. Ego

¹ oprindeligt: *deponendi*, men rettet til *portandi*.

postquam eodem die exposuissem ipsis rationes Illustrissimi Nuntii vesperi misi ipsis intentionem ejusdem, quam ipsi interpretati sunt, non esse secundum juris dispositionem et in summum religionis suae praejudicium, cum tamen 1.¹ hic non sit amplius nec templum nec hospitium nec ulla domus religiosae observantiae, cum 2. protestentur se hic Missionem nec exercere nec velle, 3. in loco Missionis mihi a S. Sede commissae Illustrissimo Nuntio subordinatae, agitur de Missionis novae ordinatione, 4. postquam ipsis insinuata voluntas superiorum, postquam expositae rationes quae minime tendunt in praejudicium Ordinis sed Ordinis honori conservando destinatae sunt, ne in sanctae religionis observantia viventes per non necessariam regulae dispensationem experiantur pericula, quorum declinandorum gratiâ ad tam sanctam regulam Deus ipsos vocavit.

Spero Paternitatem Vestram Admodum Reverendam justae Illustrissimi Nuntii voluntati assensum daturam et cum nec in habitu hic vivere licitum sit nec deponere consultum, quod urgeatur illorum abitus nec meae aversioni nec vindictae studio nec zelo indiscreto adscripturam, sed animo desideranti ita Catholico exercitio hic providere, ut nec sancti ordinis reputatio periculo exponatur, nec acatholicorum animi irritentur ex mansione in habitu contra ipsorum mentem, nec ex varietate Missionariorum factiones et schismata oriantur. Quid quod nec Ordinis nec Ecclesiae honori consuluerint in eligenda domo in quam se receperunt, in qua vivit etiamnum mater cum filio ex concubinato et ipse pater; credo jam ab aliquo tempore caste vivere easdem personas, sed publicum hoc non credit, et heri relati sunt mihi a quodam joci satis amarulenti, quod Patres lateant apud talem hospitem; sed quia ipse Patribus societatis Jesu se adversum declaravit, ad hominum judicia de reliquo non attenditur. In aula publice semel idem me manu prehensum ursit, ne Patres societatis [Jesu] introducerem quam acerbissime in illos evomens, quae ego tanquam joco dicta sensim me subtrahens declinavi, sed brachium meum non relinquens, comitatus me est usque ad portam Vigilum Camerae Ducalis, semper talia mihi improperans, modo quo necdum Acatholicorum ullus hic mecum egit. Paternitas Vestra Admodum Reverenda judicet, quid hic de Missione nostra futurum, Catholicis schismata, Acatholicis scommata moventur; et quia his omnibus mederi conor, studio partium moveri dicor, qui tamen, si mihi aequae probabilis redderetur securitas et fructus Missionis ex non necessaria dispensatione PP. Capucinatorum in tam multis regulis, ut hic requiritur, ac ex Jesuitarum fere eadem

¹ Nummereringen synes senere tilføjet.

extra collegia quam in collegiis regulâ, dissuaderem ipse horum advocationem et omnia agerem pro PP. Capucinatorum stabilimento. Sed consolatur me, quod Paternitas Vestra Admodum Reverenda habeat experientiam propriam istarum rerum et spero illam mihi exhibituram hanc charitatem, ne studio partium in me tribuat, quod zelo animarum ago. Commendo me ipsius precibus et sacrificiis optans illi omnem divinae gratiae plenitudinem.

Hannoverae 4. Jun. 1680

Paternitatis Admodum Reverendae
Indignissimus servus in Jesu Christo
Nicol. Episc. Titiop.

Admodum Reverendo Patri
Patri Provinciali Capucinatorum.

Admodum Reverende Pater.

Gratia et pax multiplicetur!

Scripseram feria sexta praeteritae hebdomadis ad Paternitatem vestram Admodum Reverendam literas Neuhusium missas ad amicum, qui inde illas ipsi transmitteret, utpote cui facile esset scire vel exquirere, ubi Paternitas Vestra moraretur. Sed eodem tempore idem erat in via Hannoveram versus, unde literae, ut puto, ad me revertentur. In multis accusor; spero me in oculis Dei innocentem inveniendum. Prima inter Patres et me contentio orta est ratione suppellectilis sacrae, quantum uni sacello sufficeret hic in usum Catholicorum relinquendae, in qua me nihil praeter aequum egisse puto. Cum ipse Mareschallus¹ Molck sciat, non fuisse mentem Serenissimi pie defuncti, ut hinc auferretur, quod tamen se non manifestaturum ait, nisi expresse interrogetur. Immo Serenissima Vidua testata est saepius sibi displicere, quod ipsa inscia omnem supellectilem asportaverint, quod tamen ego conatus sum excusare duabus allatis rationibus: una dum dicerem factum hoc, ne inciderent res sacrae in manus A catholicorum, altera cum scirem Serenissimum dixisse (quando consilarii voluerunt e curribus deponenda iterum omnia et visitanda esse) ut secum tollerent, quae ipsorum usibus a Serenissimo pie defuncto fuerant concessa.

Altera contentio respicit administrationem hujus Missionis, cui cum Patres non vacare possint cum habitu, Illustrissimus Nuntius credit non expedire, ut illis committatur et putat, se in eo habere

¹ I det ene af Brevene Mareschallo.

aversionis causam, debetur ea praedicantibus, qui quorundam concionibus exacerbati pro concione deinde publice plebi illos odiosos reddere conati sunt tum variis aliis argumentis, tum etiam rationes proferendo expensarum pro Patribus a Serenissimo pie defuncto factarum, etiam recensendo quantum vini in hospitio consumptum fuerit. Post quam concionem mire exacerbatum vulgus onerum quibus premebantur culpam in me patresque ex parte rejecerunt. Novi quam odiosa et probrosa ex illo tempore etiam de me a quibusdam dicta, et sane, nisi quidam ex primariis ministris obstitissent prudenti vigilum distributione per urbem et mandatis ex suggestu pronunciatis, patres meque cum tota familia urbe pepulissent. Non sufficit, quod pauci quidam in urbe, et unus vel alter in aula favere videantur. Praedicantes populum pro arbitrio movent et ipsi Principes nolunt illis aperte opponere. Sed prudens pietas Paternitatis Vestrae Admodum Reverendae huic malo tempori prospiciet. Commendo me ipsius sacrificiis et precibus.

Admodum Reverendae Paternitatis Vestrae

Monast. Westph. 10. Septembris

di[e] S. Nic. Tol. 1680.

Indignissimus servus .

in Jesu Christo

Nicol. Episc. Titiop.

Admodum Reverendo Patri

P. Provinciali Capucinatorum

Coloniae.¹

¹ Paa Adressesiden findes foruden Adressen fra selve Stenos Haand to Notater med en Haandskrift, som er forskellig baade indbyrdes og fra Stenos Haandskrift. Nederst læser man: »Hannoverana negotia censurata a P. Carolo cum prudentissimis et probatissimis viris«. Overfor dette sammenfattes Brevets Indhold i følgende Sætning: »Reverendissimus Dominus Suffraganeus Monasteriensis petit ne Patres nostri sive in habitu, sive extra habitum imposterum Hannoveram mittantur«.